

ทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับรัฐ

บทที่ 3 ทฤษฎีรัฐแนวมาร์กซิสต์และนีโอมาร์กซิสต์

การเห็นตัวของทฤษฎีรัฐ (theory of the state) หรือเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับรัฐในวงวิชาการตะวันตกนับแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา หลังจากที่ถูกรอบงำด้วยทฤษฎีระบบการเมืองตามแนวความคิดแบบพหุนิยมเป็นเวลาอันยาวนานนั้น นับได้ว่าเป็นผลที่เกิดจากแรงผลักดันอย่างแข็งขันของนักสังคมศาสตร์มาร์กซิสต์รุ่นใหม่ หรือเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า พวกนีโอมาร์กซิสต์ เป็นส่วนใหญ่ นักสังคมศาสตร์นีโอมาร์กซิสต์เหล่านี้ ได้พยายามพัฒนาทฤษฎีรัฐขึ้นมา โดยอาศัยแนวทางและระเบียบวิธีในการศึกษาแบบมาร์กซิสต์ที่มีอยู่เดิม ร่องรอยความคิดเกี่ยวกับรัฐของมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิก และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทของรัฐในระบบทุนนิยมเป็นหลักสำคัญ ในช่วงแรกทฤษฎีรัฐแนวนี้เน้นหลักการวิเคราะห์ปัญหาของประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้วอย่างไรก็ดี ในระยะต่อมากรณีของรัฐในสังคมทุนนิยมกำลังพัฒนา ก็ได้รับการสนใจ และมีผู้ศึกษามากขึ้นเป็นลำดับ

โดยเหตุที่ทฤษฎีรัฐแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม ได้พัฒนาทฤษฎีขึ้นมาในต่างกรรม ต่างวาระ และต่างสภาพแวดล้อม เพื่อใช้วิเคราะห์กรณีที่ผิดแผกกันไป ทำให้ความหมายของคำว่า “รัฐ” ที่ใช้นั้นแตกต่างจากกันบ้าง ถ้าพิจารณาตามลักษณะการแบ่งกลุ่มความหมายของรัฐโดย Benjamin และ Duval (1985) ก็อาจจะกล่าวอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า ทฤษฎีรัฐแนวนีโอมาร์กซิสต์ส่วนใหญ่จะมองรัฐใน 4 ลักษณะ ลักษณะแรก เป็นการมองรัฐในแง่ที่เป็นหลักในการจัดระเบียบหน่วยงานและสถาบันในการปกครองทั้งหลายให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางโครงสร้าง รัฐในความหมายนี้จึงครอบคลุมถึงตัวรัฐบาล ในความหมายของกลุ่มบุคคลที่ตัดสินใจกำหนดนโยบาย และหน่วยงานของรัฐในทุกระดับ รัฐในแง่นี้จึงหมายถึงโครงสร้างในการจัดระเบียบการปกครองนั่นเอง ในลักษณะที่สอง รัฐจะถูกมองในแง่ที่เป็นหลักในการจัดโครงสร้างที่กำหนดและสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองและการควบคุมชั้นในสังคม การมองรัฐในแง่นี้นั้นหนักเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในแง่อำนาจระหว่างชนชั้นในสังคม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การมองในเชิงโครงสร้างแห่งอำนาจ ในลักษณะที่สาม รัฐอาจจะถูกพิจารณาว่าเป็นโครงสร้างในการปกครองและการครองอำนาจในสังคมที่ดำรงอยู่เป็นเวลานาน รัฐในแง่นี้จึงเป็นโครงสร้างในการจัดระเบียบทางกฎหมายและสถาบัน ดังนั้นรัฐจึงเป็นทั้งกลไกและเครื่องมือในการควบคุมแก้ไขความขัดแย้งใน

สังคม ลักษณะสุดท้าย เป็นการมองรัฐในแง่ระเบียบแบบแผนทางความคิดที่ครอบงำสังคมอยู่ที่
ทัศนะเช่นนี้เน้นสภาพการครอบงำด้านอุดมการณ์และระบบความเชื่ออันเป็นรากฐานในการครอง
อำนาจในสังคม ปทัสถานและอุดมการณ์ของรัฐจะมีผลกระทบต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ทาง
สังคมและการเมืองรวมทั้งรูปแบบของสถาบันและหน่วยงานของรัฐอีกด้วย

ความหมายของรัฐในทั้ง 4 ลักษณะดังกล่าว อันที่จริงมีความเกี่ยวพันกันอย่างเห็นได้ชัด
ความแตกต่างที่มีอยู่เป็นความแตกต่างในระดับของการมองและจุดที่เน้นหนักเกี่ยวกับสภาพและ
บทบาทของรัฐในสังคมนิยม ดังจะเห็นได้ว่า ทัศนะต่อรัฐในลักษณะสุดท้ายนั้น เป็นการมอง
บทบาทรัฐจากมุมกว้างที่สุด กล่าวคือ มุ่งเน้นบทบาทในการครอบงำด้านความเชื่อและอุดมการณ์
ที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยม โดยที่ความเชื่อและอุดมการณ์ดังกล่าวจะครอบงำและกำหนดความ
สัมพันธ์ด้านอำนาจ และโครงสร้างในการปกครองทั้งหลาย ดังนั้นความหมายในแง่นี้ จึงครอบคลุม
ความหมายในลักษณะอื่น ๆ ทั้งหมด ในทำนองตรงกันข้าม ความหมายในแง่แรกนั้น เน้นหนัก
เฉพาะรัฐในแง่ที่เป็นการจัดระเบียบโครงสร้างทางการเมืองเท่านั้น จึงมีลักษณะเป็นการมองรัฐ
ในเชิงที่เป็นรูปธรรมมากกว่า แม้จะเป็นการมองจากจุดที่แคบกว่าก็ตาม กล่าวโดยสรุป การมอง
รัฐในลักษณะแรก เป็นการมองในแง่โครงสร้างในการปกครองของหน่วยงานของรัฐ รัฐในลักษณะ
ที่สองเกิดจากการเน้นพิจารณาโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม ขณะที่การมองใน
ลักษณะที่สาม เป็นการเน้นบทบาทของรัฐในการใช้อำนาจตามกฎหมายและการควบคุมสังคม
ส่วนความหมายในลักษณะสุดท้ายเน้นหนักบทบาทของรัฐในการครอบงำความคิดของมวลชน
เป็นสำคัญ แต่ไม่ว่าทฤษฎีรัฐแนวนี้โอมาร์กซิสต์แต่ละทฤษฎีจะมองรัฐในระดับใดหรือจุดใดก็ตาม
ความแตกต่างที่มีอยู่เป็นเพียงสิ่งที่เกิดจากการนำเอาร่องรอยความคิดเกี่ยวกับรัฐในยุคแรก ๆ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดของ Marx และ Engels ในแง่มุมหนึ่งจากหลายแง่มุมมาพัฒนาขึ้นเป็น
ทฤษฎี หาได้เกิดจากความขัดแย้งในแง่แนวทางในการศึกษาแต่อย่างใดไม่

การพิจารณาเกี่ยวกับทฤษฎีรัฐแนวนี้โอมาร์กซิสต์ในบทนี้ จะเริ่มต้นจากการพิจารณาถึง
ร่องรอยและพัฒนาการด้านความคิดเกี่ยวกับรัฐของมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิกที่มีอิทธิพลต่อทฤษฎี
รัฐในยุคหลัง ต่อจากนั้น เป็นการศึกษาทฤษฎีรัฐแนวนี้โอมาร์กซิสต์กลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน
และในส่วนสุดท้าย เป็นการสำรวจอย่างกว้าง ๆ ถึงทฤษฎีรัฐในโลกที่สาม

ทัศนะของมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิกเกี่ยวกับรัฐ

ถ้าพิจารณาย้อนหลังตั้งแต่ช่วงก่อนการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สอง ไปจนถึงยุคของ
Marx และ Engels เราจะพบว่าความคิดเกี่ยวกับรัฐของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ในช่วงที่เรียกกันว่า
ยุคคลาสสิกนั้น มีลักษณะที่ค่อนข้างจะกระจัดกระจาย ไม่ปรากฏว่ามีการพัฒนาทฤษฎีรัฐที่เป็น

ระเบียบแบบแผนและมีเอกภาพขึ้นมาแต่อย่างใด ถึงแม้ว่าเราอาจจะสังเกตเห็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับบทบาทของรัฐ และทัศนะที่มีต่อรัฐในแง่มุมต่าง ๆ ได้ในงานเขียนเชิงปรัชญาการเมือง ประวัติศาสตร์ รวมทั้งเชิงเศรษฐกิจการเมืองของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ในยุคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีงานเขียนของ Marx, Engel, Lenin และ Gramsci ซึ่งรื้อรอยความคิดที่ปรากฏอยู่ในงานเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทฤษฎีรัฐในภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองทั้งในทางตรงและทางอ้อม ด้วยเหตุที่ว่าความคิดเกี่ยวกับรัฐของบุคคลทั้งสี่เป็นรากฐานสำคัญของทฤษฎีรัฐแนวมาร์กซิสต์ในยุคปัจจุบัน ทัศนะของมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิกเกี่ยวกับรัฐในส่วนนี้จึงเป็นการพิจารณาจากความคิดของบุคคลดังกล่าวเป็นหลัก

ทัศนะของ Marx และ Engels เกี่ยวกับรัฐ ถึงแม้ว่าทั้ง Marx และ Engels จะสนใจบทบาทของรัฐในระบบทุนนิยมอยู่ไม่น้อย แต่บุคคลทั้งสองหาได้สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐขึ้นมา แต่ถึงกระนั้นงานหลายชิ้นที่ Marx และ Engels เขียนร่วมกันหรือต่างคนต่างเขียนก็เข้าไปสัมผัสประเด็นเกี่ยวกับรัฐอยู่ค่อนข้างมากทีเดียว สิ่งที่น่าสังเกตในงานเขียนเหล่านี้ก็คือ ทัศนะเกี่ยวกับรัฐที่บุคคลทั้งสองแสดงออกมาหาได้มีลักษณะสอดคล้องเสมอไปไม่ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพของประเด็นปัญหาหรือกรณีที่ Marx และ Engels ศึกษาวิเคราะห์ จากการสำรวจของ Jessop (1982 : 7-31 และ 1977 ; 354-357) พบว่า ทัศนะของ Marx และ Engels เกี่ยวกับรัฐ ซึ่งปรากฏในงานเขียนชิ้นต่าง ๆ นั้น อาจจะแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ทัศนะที่ถือว่ารัฐเป็นเครื่องมือในการครองอำนาจของชนชั้น (the state as instrument of class rule) 2) ทัศนะที่เห็นว่ารัฐเป็นปัจจัยสำหรับยึดเหนี่ยวสังคม (the state as factor of cohesion) และ 3) ทัศนะที่มองรัฐในแง่กลุ่มสถาบัน (the state as an institutional assemble)

รัฐในแง่เครื่องมือในการครองอำนาจของชนชั้น รัฐในทัศนะนี้ ไม่ได้เป็นสิ่งที่มามีชีวิตและอิสรภาพแต่อย่างใด หากแต่เป็นเพียงเครื่องมือทางการเมือง ซึ่งชนชั้นที่มีอำนาจอยู่ในสังคมใช้เพื่อบังคับและปกครองผู้คน ทั้งนี้ ชนชั้นที่ครองอำนาจจะคอยควบคุมกลไกของรัฐเอาไว้และใช้การควบคุมดังกล่าวเป็นประโยชน์ในการดำรงอำนาจครอบงำทางเศรษฐกิจและการเมือง ความคิดของ Marx และ Engels เกี่ยวกับรัฐในแง่นี้ จะพบได้ใน German Ideology และ Communist Manifesto ในงานชิ้นหลังนี้ บุคคลทั้งสองได้แสดงทัศนะที่มีต่อรัฐในแง่นี้ออกมาอย่างชัดเจน โดยระบุลงไปว่า ฝ่ายบริหารของรัฐสมัยใหม่นั้น เป็นเพียงคณะกรรมการสำหรับการจัดการดูแลกิจการของพวกกบฏที่เท่านั้น ในงานชิ้นหลัง ๆ ของ Marx และ Engels ที่เป็นบทวิเคราะห์ทางการเมือง มักจะสะท้อนความคิดเกี่ยวกับรัฐแนวนี้ออกมา โดยทั่วไปงานเหล่านี้มุ่งชี้ให้เห็นถึงวิธีการต่าง ๆ ที่ฝ่ายทุนใช้รัฐสมัยใหม่เป็นเครื่องมือสำหรับขูดรีดฝ่ายแรงงานและดำรงอำนาจครอบงำของ

ชนชั้นในด้านการเมือง ทักษะของ Marx และ Engels ที่มีต่อบทบาทของรัฐในลักษณะอย่างนี้ มักจะปรากฏอยู่ในงานวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการต่อสู้ระหว่างชนชั้นในทางการเมืองในสังคมต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการต่อสู้แย่งชิงอำนาจรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คุมอำนาจกับชนชั้นที่มีอำนาจครอบงำเศรษฐกิจอยู่ ฯลฯ

รัฐในแง่ปัจจัยยึดเหนี่ยวสังคม ในงานบางชิ้น Marx และ Engels พูดถึงรัฐในลักษณะที่ทำหน้าที่ยึดเหนี่ยวสังคมเอาไว้ ความคิดในแนวนี้เห็นได้ชัดในกรณีของ The German Ideology ซึ่ง Marx และ Engels ชี้ให้เห็นว่า รัฐในแง่ที่แยกตัวออกมาเป็นสถาบันอย่างหนึ่งเกิดขึ้นมาก่อนที่ความเป็นปรปักษ์ระหว่างชนชั้นจะมีขึ้นเสียอีก รัฐในแง่นี้ มีหน้าที่คอยกำกับดูแลงานส่วนรวมให้แก่สมาชิกของสังคม ดังนั้นสถาบันรัฐ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อสังคม ทั้งนี้เพราะในทุกสังคมที่มีการแบ่งงานกันทำอย่างซับซ้อน จะต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างปัจเจกชนทั้งหลาย อย่างไรก็ตาม การเกิดความขัดแย้งระหว่างชนชั้นอันมีรากเหง้ามาจากวิธีการผลิตแบบใดแบบหนึ่งก็เป็นผลให้การดำเนินงานของรัฐในฐานะที่เป็นอำนาจสาธารณะ (Public Power) ถูกความขัดแย้งดังกล่าวไปมีส่วนกำหนดอย่างมาก ภายหลังจากนั้น รัฐซึ่งเป็นสถาบันที่จำเป็นสำหรับสังคมจึงกลายเป็นสถาบันของชนชั้นไปด้วย นอกจากนี้ รัฐยังต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างผลประโยชน์ส่วนรวมกับผลประโยชน์ของชนชั้นอย่างระมัดระวัง ในส่วนนี้ Marx และ Engels ให้ความเห็นว่า การที่ชนชั้นใดได้อำนาจรัฐ ย่อมหมายถึง ชนชั้นนั้นประสบความสำเร็จในการทำให้ผลประโยชน์ของชนชั้นกลายเป็นตัวแทนของผลประโยชน์ทั่วไป นั่นคือผลประโยชน์ส่วนรวมจะถูกครอบงำด้วยผลประโยชน์ของชนชั้น Engels ได้ย้ำถึงบทบาทของรัฐในลักษณะนี้ อย่างชัดเจนใน The Origins of the Family, Private Property, and the State โดยเขาอธิบายว่า หน้าที่ซึ่งจำเป็นอย่างหนึ่งของรัฐก็คือ การผ่อนคลายหรือลดความขัดแย้งระหว่างชนชั้นที่เป็นปฏิปักษ์กัน และคอยดูแลให้ชนชั้นเหล่านั้นกระทำการที่อยู่ในกรอบของระเบียบสังคม เพราะฉะนั้น ในลักษณะการอย่างนี้ รัฐจึงดูเหมือนว่าจะอยู่เหนือสังคมและทำหน้าที่ควบคุมความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างชนชั้นให้อยู่ในแบบแผน แต่แท้ที่จริงรัฐก็คือ รัฐของชนชั้นที่มีอำนาจครอบงำทางเศรษฐกิจมากที่สุด เว้นแต่ในภาวะผิดปกติที่อำนาจของชนชั้นที่ขัดแย้งกันนั้นเกิดเท่าเทียมกันขึ้นมา รัฐและกลไกของรัฐจึงกลายเป็นคนกลางที่คอยประนีประนอมข้อขัดแย้งได้ และเป็นอิสระจากการควบคุมของชนชั้นได้บ้าง

รัฐในแง่ที่เป็นกลุ่มของสถาบันที่รวมตัวกัน ในแง่นี้ Marx และ Engels มองรัฐว่าเป็นอำนาจสาธารณะ (public power) ที่พัฒนาขึ้นมาจากการแบ่งงานกันทำในสังคมในช่วงใดช่วงหนึ่ง และเป็นอำนาจที่เกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นของระบบการปกครองที่แยกออกมาจากการใช้อำนาจควบคุม

ประชาชน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ รัฐนั้นก็คือสถาบันต่าง ๆ ซึ่งรวมตัวกันเพื่อทำหน้าที่ทางการเมือง จะเห็นได้ว่าความคิดที่มีต่อรัฐในแง่นี้ มุ่งให้คำจำกัดความคำว่ารัฐมากกว่าที่จะสนใจลักษณะทางชนชั้นของรัฐ เมื่อจะกล่าวถึงรัฐในแง่นี้ Marx และ Engels มักจะพิจารณาในลักษณะที่รัฐควบคุมเครื่องมือในการบังคับและมักจะให้คำจำกัดความรัฐในรูปของรายชื่อของสถาบันต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นมาเป็นรัฐ ใน The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte นั้น Marx ได้กล่าวถึงรัฐฝรั่งเศสว่าเป็นอำนาจทางด้านบริหารซึ่งมีการจัดองค์การทางระบบราชการและทางการทหาร แล้วเขาก็พิจารณาต่อไปถึงรูปแบบการเป็นตัวแทนประชาชนของรัฐแบบนี้และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบดังกล่าว ในทำนองเดียวกัน Marx ระบุถึงรัฐฝรั่งเศสในงานชื่อ The Civil War in France ว่า เป็นอำนาจรัฐที่รวมศูนย์อันประกอบขึ้นด้วยองค์กรทางด้านทหารประจำการ ด้านนโยบาย ด้านระบบราชการ ด้านศาสนาและด้านตุลาการ การมองรัฐในแง่ของสถาบันที่รวมตัวกันขึ้นมาแบบนี้ จะพบได้อีกในกรณีของรัฐปรัสเซีย ซึ่ง Marx กล่าวถึงไว้ใน Critique of the Gotha Programme สำหรับ Engels นั้น เขาแสดงทัศนะต่อรัฐในแง่นี้ไว้ในข้อเขียนเกี่ยวกับประเทศอังกฤษ เยอรมัน และอื่น ๆ ถึงแม้ว่า ความคิดของ Marx และ Engels ที่มีต่อรัฐในลักษณะนี้ จะมุ่งให้คำจำกัดความมากกว่าการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชนชั้นและสภาพทางเศรษฐกิจก็ตาม แต่บุคคลทั้งสองยังกล่าวถึงลักษณะรัฐในแง่หลังไว้บ้างว่า รัฐแบบนี้จะอยู่ได้ก็ต่อเมื่อสังคมมีส่วนเกินทางเศรษฐกิจจดยสนับสนุนรัฐอยู่ รัฐจึงจะสามารถทำหน้าที่ทางสังคมที่จำเป็นหรือหน้าที่ทางชนชั้นได้

ทัศนะของ Lenin เกี่ยวกับรัฐ งานเขียนของ Lenin ที่พาดพิงถึงรัฐโดยตรงก็คือ State and Revolution (1968) ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1917 ก่อนการปฏิวัติ อย่างไรก็ตามเป้าหมายหลักของหนังสือเล่มนี้หาใช่การพิจารณาบทบาทของรัฐในระบบทุนนิยมไม่ หากแต่มีวัตถุประสงค์เพื่อวิพากษ์วิจารณ์แนวความคิดเชิงปฏิรูปของพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social Democratic Party) ของเยอรมันในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดของหัวหน้าพรรค คือ Karl Kautsky ซึ่งให้ความสำคัญแก่การต่อสู้ระหว่างชนชั้น แต่ไม่ยอมรับหรือมองข้าม การปฏิวัติและเผด็จการโดยชนชั้นกรรมาชีพในแง่ที่เป็นขั้นตอนสำคัญก่อนที่จะบรรลุถึงสังคมคอมมิวนิสต์และรัฐจะล้มหายไป ในการวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าว Lenin ได้อภิปรายถึงรัฐและบทบาทของรัฐในระบบทุนนิยมในแง่มุมต่าง ๆ การปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพและรัฐเผด็จการโดยชนชั้นกรรมาชีพ อันเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างสังคมทุนนิยมและสังคมคอมมิวนิสต์ Lenin ได้เอาแนวความคิดของ Marx และ Engels เกี่ยวกับรัฐที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนหลายชิ้นมาตีความเพื่อสนับสนุนความคิดของตน อันเป็นผลให้แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐมีลักษณะเป็นรูปเป็นร่างชัดเจนมากขึ้น แต่ถึงกระนั้นก็ดี งาน

ขั้นนี้ยังไม่ได้เสนอทฤษฎีหรือแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐที่เป็นระเบียบแบบแผนแต่อย่างใด

Lenin มองรัฐในแง่ที่เป็นผลผลิตและผลที่แสดงออกมากมาจากความเป็นปรปักษ์ระหว่างชนชั้น อันไม่อาจจะประนีประนอมกันได้เลย (Lenin, 1968 : 8) รัฐนั้นจะเกิดขึ้นในเวลาสถานที่และในขอบเขตซึ่งการขัดแย้งระหว่างชนชั้นบรรลุถึงขั้นที่ไม่อาจจะรวมขอมกันได้อีกต่อไป กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การมีรัฐอยู่นั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าความเป็นปรปักษ์ระหว่างชนชั้นในสังคมอยู่ในสภาพที่ไม่มีการประนีประนอมกันได้นั่นเอง ด้วยเหตุนี้เองรัฐจึงไม่อยู่ในฐานะผู้ประนีประนอมข้อขัดแย้ง หากแต่เป็นองค์กรที่ชนชั้นหนึ่งใช้อำนาจครอบงำ (domination) และกดขี่ชนชั้น ตรงกันข้าม ตัวของรัฐนั้น ถูกก่อตั้งขึ้นมาให้มีฐานะเป็นอำนาจพิเศษซึ่งมีกองกำลังติดอาวุธและกลไกอำนาจของตนเอง ยิ่งความขัดแย้งระหว่างชนชั้นรุนแรงมากขึ้นเท่าใด อำนาจรัฐในแง่ที่เป็นอำนาจสาธารณะ (public power) ก็จะต้องขยายตัวออกไปมากขึ้นเท่านั้น (Lenin, 1968 : 11-12) ในฐานะที่เป็นองค์กรสำหรับการใช้อำนาจครอบงำของชนชั้น รัฐจึงเป็นเครื่องมือขูดรีดชนชั้นฝ่ายตรงกันข้าม ในระบบทุนนิยมประชาธิปไตยนั้น สาธารณรัฐแบบประชาธิปไตยจะเป็นแหล่งค้ำคูณอย่างดีสำหรับระบบทุนนิยม เมื่อฝ่ายทุนได้อำนาจรัฐเมื่อใด อำนาจของนายทุนจะเข้มแข็งและมั่นคงอย่างมากจนไม่มีบุคคลใด สถาบันใด หรือพรรคการเมืองใด สามารถจะทำให้อำนาจอันนี้สั่นคลอนได้เลย (Lenin, 1968 : 14) ทั้งนี้เพราะฝ่ายทุนสามารถใช้ความมั่งคั่งของตนสร้างความมั่นคงให้แก่ชนชั้นของตนได้อย่างง่ายดายในสังคมอย่างนี้ กระบวนการทางการเมืองแบบประชาธิปไตย เช่น การเลือกตั้งทั่วไป ก็เปิดโอกาสให้พวกกฏมพีใช้เป็นเครื่องมือเข้าไปครอบงำสังคมโดยอาศัยอำนาจเศรษฐกิจที่มีอยู่ในมือ

ในส่วนต่อมา Lenin หันมาพิจารณาถึงสภาพของรัฐภายหลังการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการสลายตัวไปของรัฐ (the withering away of the state) เมื่อสังคมเข้าสู่ยุคคอมมิวนิสต์ Lenin ย้ำว่า รัฐไม่มีทางที่จะล้มหายไปได้ ถ้าหากไม่มีรัฐชนชั้นกรรมาชีพ (proletarian state) เข้ามาแทนที่รัฐกฏมพี โดยวิธีการปฏิวัติเสียก่อน และต่อจากนั้น รัฐชนชั้นกรรมาชีพก็จะค่อย ๆ ปล่อยให้รัฐสลายตัวไปเอง (ดู Lenin, 1968 : 20) สิ่งที่น่าสังเกตจากความคิดของ Lenin ก็คือ เขาพยายามชี้ให้เห็นว่าการเกิดและการสลายตัวของรัฐนั้นเป็นไปตามขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในด้านความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ความเป็นปรปักษ์ระหว่างชนชั้นทำให้เกิดรัฐขึ้นมา ชนชั้นที่มีอำนาจคือชนชั้นนายทุนก็ใช้รัฐเป็นเครื่องมือครอบงำชนชั้นอื่น เมื่อชนชั้นกรรมาชีพยึดอำนาจรัฐได้โดยการปฏิวัติและใช้อำนาจรัฐกำจัดฝ่ายนายทุนหมดไป ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นก็ไม่มี อันเป็นผลให้รัฐค่อยสลายตัวไปเอง

ทัศนะของ Gramsci เกี่ยวกับรัฐ นอกเหนือไปจากฐานะเลขานุการพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี

ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง Gramsci ยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐอย่างมาก ทศนะของเขาเกี่ยวกับรัฐส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในบันทึกที่เขาเขียนขึ้นในเรือนจำ ในช่วงเวลาประมาณ 9 ปี หลังจากที่ถูก Mussolini สั่งจับกุมเขาในปี 1926 จนเสียชีวิตในปี 1937 ข้อเขียนดังกล่าวนี้ในระยะหลังได้ถูกรวบรวมและตีพิมพ์โดยใช้ชื่อว่า Prison Notebooks อย่างไรก็ตาม ข้อเขียนเช่นว่านี้ ค่อนข้างจะคลุมเครือและต้องอาศัยการตีความอยู่ไม่น้อย นอกจากนั้นบางครั้ง เนื้อความก็ไม่ค่อยต่อเนื่อง หรือในบางส่วนก็เป็นบทความที่ไม่มีชื่อเรื่อง สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ Gramsci เองไม่ต้องการเขียนให้ชัดเจนเพื่อเลี่ยงปัญหาการเซ็นเซอร์ของเจ้าหน้าที่เรือนจำ นอกจากนั้น เขาก็ยังมีปัญหาด้านสุขภาพอย่างมาก จนไม่อาจจะทำงานอย่างต่อเนื่องและเป็นระเบียบแบบแผนได้ ทั้งนี้ไม่จำเป็นต้องพูดถึงการขาดหนังสือประกอบการค้นคว้าอ้างอิง ด้วยเหตุนี้เอง ความคิดของ Gramsci เกี่ยวกับรัฐ ถึงแม้ว่าจะมีลักษณะแปลกใหม่และมีประโยชน์อย่างยิ่งก็ตาม แต่ก็ยังหาได้มีลักษณะเป็นกรอบทฤษฎีหรือแนวความคิดที่มีแบบแผนแน่นอนแต่อย่างใด

คุณูปการของ Gramsci ที่มีต่อทฤษฎีรัฐแนวมาร์กซิสต์และนีโอมาร์กซิสต์ ก็คือ การที่เขา นำเอาความคิดของ Marx เกี่ยวกับเรื่องการเมืองและแนวปฏิบัติทางการเมืองที่ไม่ได้พูดถึงอย่างชัดเจน มาตีความให้เป็นแนวคิดที่มีระเบียบแบบแผนและมีความลึกซึ้งมากขึ้น แต่ถ้ามองในแง่การพัฒนา ทฤษฎีรัฐตามแนวการศึกษาของสำนักนี้แล้ว บทบาทสำคัญของ Gramsci ก็คือ การให้ความสำคัญ แก่ปัจจัยทางการเมืองในแง่ที่เป็นกิจกรรมซึ่งมีความเป็นอิสระในตัวเอง (autonomy) ไม่ได้ถูก กำหนดโดยปัจจัยอื่น ๆ เช่น การต่อสู้ระหว่างชนชั้นหรือวิถีการผลิตเสมอไป (ดู Carnoy, 1984 : 65) ดังนั้นในการวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจการเมืองของสังคมนิยม Gramsci จึงเน้นหนักบทบาท ของรัฐในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างมาก กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ เขาให้ความสำคัญแก่รัฐในฐานะ โครงสร้างส่วนบนมากพอ ๆ กับโครงสร้างส่วนล่างของระบบทุนนิยม

Gramsci มองรัฐในแง่ที่เป็นศูนย์รวม (entire complex) ของกิจกรรมในแง่ปฏิบัติ และในแง่ ทฤษฎีซึ่งชนชั้นที่ครองอำนาจไม่เพียงแต่จะใช้สำหรับอ้างความถูกต้องและดำรงไว้ซึ่งอำนาจ ครอบงำ หากแต่ยังใช้เกลี้ยกล่อมให้ผู้อยู่ใต้การปกครองยอมรับอำนาจของตนอีกด้วย (Gramsci, 1980 : 244) สิ่งที่น่าสังเกตจากทัศนะดังกล่าวก็คือ การเน้นถึงบทบาทของรัฐในการครอบงำและ ปลุกฝังความคิดแก่คนที่อยู่ใต้การปกครองให้ยอมรับอำนาจ ซึ่ง Gramsci เรียกว่าการครองความเป็นใหญ่ (hegemony) ความคิดเกี่ยวกับการครองความเป็นใหญ่นี้ เขาได้พัฒนาขึ้นมาจากแนว ความคิดของ Marx และ Engel ซึ่งปรากฏอยู่ใน The German Ideology โดยทั่วไป Gramsci ใช้คำว่า การครองความเป็นใหญ่ใน 2 ลักษณะความหมาย ในลักษณะแรกหมายถึงกระบวนการที่กลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง (fraction) ของชนชั้นที่ครองอำนาจดำเนินการควบคุมกลุ่มพันธมิตรอื่น ๆ ในชนชั้น

เดียวกัน โดยอาศัยความเป็นผู้นำด้านศีลธรรมและด้านสติปัญญา ส่วนในลักษณะที่สอง คำ ๆ นี้ หมายถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นที่ใช้อำนาจครอบงำ (dominant) และชนชั้นที่ถูกครอบงำ (dominated) ในแง่นี้ ชนชั้นที่ครองอำนาจพยายามใช้ความเป็นผู้นำของตนในด้านการเมือง ศีลธรรมและสติปัญญาปลุกฝังโลกทัศน์ทั้งในมุมแคบและมุมกว้าง และวางกรอบผลประโยชน์และความต้องการให้แก่กลุ่มคนชั้นล่าง (Carney, 1984 : 69-70) แต่อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะใช้ในความหมายใด คำว่าการครองความเป็นใหญ่ก็สะท้อนถึงลักษณะการครอบงำทางความคิด เพื่อให้ยอมรับอำนาจนั้นเอง

ในทัศนะของ Gramsci สังคมทุกสังคมจะประกอบขึ้นด้วยส่วนสำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ ประชาสังคมหรือสังคมพลเรือน (civil society) กับสังคมการเมือง (political society) ในส่วนของประชาสังคมนั้นเป็นกิจกรรมและองค์กรของประชาชนที่เรียกว่าภาคเอกชน (private) สำหรับสังคมการเมืองคือส่วนที่เรียกว่าเป็นเรื่องของรัฐบาล (government) เมื่อมองในมุมกว้างรัฐจะประกอบขึ้นด้วยทั้งประชาสังคมและสังคมการเมือง โดย Gramsci เรียกรัฐในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประชาสังคมว่ารัฐด้านจริยธรรม (ethical state) หรือรัฐด้านวัฒนธรรม (cultural state) ส่วนรัฐในแง่ของสังคมการเมืองนั้นเป็นรัฐในความหมายแคบคือรัฐบาลหรือกลไกในการบังคับของรัฐบาล (1980 : 263, 258)

รัฐจะแสดงบทบาทตนเองอยู่ใน 2 ลักษณะ คือการครอบงำความคิดโดยการครองความเป็นใหญ่กับการใช้อำนาจบังคับข่มขู่โดยตรง ในลักษณะแรกเป็นการแสดงบทบาทในด้านการให้การศึกษา ในแง่นี้รัฐจะมุ่งหล่อหลอมปรับปรุงความคิดและศีลธรรมของมวลชนให้สอดคล้องกับพัฒนาการของกลไกในการผลิตแบบทุนนิยมโดยอาศัยเครื่องมือต่าง ๆ เช่น กฎหมาย, โรงเรียน, ศาล ฯลฯ รัฐในฐานะผู้ให้การการศึกษา (educator) จึงสร้างอารยธรรมแบบใหม่ขึ้นมาเพื่อไว้รับกับวิธีการผลิตที่ครอบงำสังคมอยู่ รัฐในแง่นี้ยังมีฐานะเป็นเครื่องมือในการสร้างความถูกต้องให้แก่และการเร่งรัดให้เกิดสังคมทุนนิยมขึ้นมารวมทั้งในการรับเอาวิธีการบริหารแบบใหม่เข้ามาอีกด้วย นี่คือนิยามของลักษณะที่เรียกว่า รัฐด้านจริยธรรมหรือรัฐด้านวัฒนธรรม หน้าที่ของรัฐในด้านนี้ก็คือการยกระดับความคิดด้านจริยธรรมและวัฒนธรรมของประชาชนให้เข้ากันได้กับพลังการผลิตแบบทุนนิยม อันเป็นการสอดคล้องกับผลประโยชน์ของชนชั้นที่ครองอำนาจนั้นเอง (Gramsci, 1980 : 242, 246-247, 258) ในลักษณะที่สอง รัฐอาจจะใช้การควบคุมบังคับโดยตรง ในลักษณะที่เป็นรัฐตำรวจ (gendarme nightwatchman state) นั่นคือ รัฐใช้อำนาจเผด็จการโดยตรง (Gramsci, 1980 : 262-263)

ในสังคมทุนนิยมนั้น ชนชั้นกฏมพีได้เข้ามาครอบงำสังคม และทำให้สังคมยอมรับค่านิยมทาง

เศรษฐกิจและสังคมของตนโดยการขยายขอบเขตอำนาจของชนชั้นตนออกไปทั้งในทางเทคนิคและทางอุดมการณ์ การทำให้สังคมยอมรับความเป็นใหญ่ของชนชั้นกฏมพีที่ครองอำนาจนั้นจะใช้ทั้งวิธีการทางการเมืองโดยตรงและวิธีการทางสังคม ในด้านการเมือง ชนชั้นที่ครองอำนาจจะสร้างพรรคการเมืองขึ้นมา โดยพรรคดังกล่าวจะเข้าไปจัดตั้งรัฐบาลและเลือกสรรบุคลากรของรัฐรวมทั้งผู้นำในประชาสังคม และในสังคมการเมือง ชนชั้นที่ครองอำนาจจึงสามารถใช้รัฐและกลไกของรัฐครอบงำความคิดของคนส่วนใหญ่ในสังคมได้ ในด้านสังคมชนชั้นกฏมพีก็อาจจะใช้สมาคมหรือองค์กรเอกชนทั่วไปหล่อหลอมความคิดของมวลชนให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของชนชั้นตนได้ในเวลาเดียวกัน (ดู Gramsci, 1980 : 227, 259-261)

ร่องรอยความคิดและทัศนะเกี่ยวกับรัฐของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิกที่กล่าวมาแล้ว ถึงแม้จะมีจุดอ่อนตรงที่ไม่ได้เสนอทฤษฎีอย่างเป็นแบบแผนและมีเอกภาพก็ตาม ทั้งนี้เป็นเพราะงานเขียนของบุคคลทั้งสี่ ไม่ได้มุ่งพิจารณาถึงปัญหาทฤษฎีรัฐโดยตรง หากแต่เน้นการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะกรณีใดกรณีหนึ่งเท่านั้น แต่ถึงกระนั้นร่องรอยความคิดและทัศนะดังกล่าว ก็ได้วางรากฐานสำหรับการพัฒนาทฤษฎีรัฐขึ้นในภายหลัง ดังจะให้เห็นในส่วนต่อไปว่าทฤษฎีรัฐแนวนีโอมาร์กซิสต์ทั้งหลายที่พบเห็นอยู่นั้น ได้ปรับปรุงมาจากแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐของมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิกทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแทบทั้งสิ้น

ทฤษฎีรัฐแนวมาร์กซิสต์และนีโอมาร์กซิสต์ยุคปัจจุบัน

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่ทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา ร่องรอยความคิดเกี่ยวกับรัฐในระบบทุนนิยมซึ่งปรากฏอยู่ในงานเขียนของมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิกได้ถูกนำมาขยายความและพัฒนาขึ้นเป็นกรอบทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐขึ้น เริ่มแรกทีเดียว ภารกิจในการสร้างทฤษฎีรัฐ เพื่อใช้อธิบายถึงบทบาทของรัฐในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้น ถือเป็นงานของนักทฤษฎีที่อยู่ในแวดวงหรือสังกัดพรรคคอมมิวนิสต์หรือพรรคสังคมนิยมเป็นส่วนใหญ่ โดยมีพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียตเป็นผู้นำ อย่างไรก็ตาม ในระยะหลัง ประมาณช่วงทศวรรษ 1970 ได้มีกลุ่มนักวิชาการตะวันตกที่สนใจและยอมรับวิธีการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองแนวมาร์กซิสต์ แต่ในขณะเดียวกันก็ต่อต้านแนวความคิดกระแสหลักของพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลาย ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเสนอทฤษฎีรัฐในลักษณะต่าง ๆ ออกมา อันเป็นผลให้งานเขียนด้านนี้ ได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว นักวิชาการเหล่านี้ มักจะเรียกตัวเองหรือถูกขนานนามว่าเป็นพวกนีโอมาร์กซิสต์ เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นว่าแตกต่างไปจากแนวความคิดของพรรคคอมมิวนิสต์ หรือพรรคมาร์กซิสต์อื่น

เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์หลักในการศึกษารัฐของบรรดามาร์กซิสต์ และนีโอมาร์กซิสต์ทั้งหลาย เราก็อาจจะกล่าวอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า ทฤษฎีรัฐแนวนี้มุ่งที่จะศึกษาว่า ทำไมรัฐจึงตอบสนองต่อผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุน และการทำหน้าที่ดังกล่าวของรัฐ ดำรงรักษา และทำให้ระบบทุนนิยมขยายตัวออกไปได้อย่างไร (Gold et. al, 1975 : 31-32) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าวัตถุประสงค์ในการศึกษารัฐจะเหมือนกัน แต่ทิศทางความคิดในการมองรัฐของแต่ละกลุ่มก็ผิดแผกแตกต่างกันไปด้วยเหตุนี้ จึงปรากฏว่ามีการเสนอทฤษฎีรัฐออกมาในหลายแนวทาง การเกิดแนวการศึกษาเกี่ยวกับรัฐจำนวนมากอย่างนี้ ในแง่หนึ่งอาจจะเห็นเป็นข้อดี เพราะมันสะท้อนถึงความตื่นตัวในการศึกษาด้านนี้กันอย่างกว้างขวาง แต่ถ้ามองในแง่ของผู้ที่ศึกษาทฤษฎีเหล่านี้ สภาพเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดความสับสนและความยากลำบากในการจัดกลุ่มความคิด เพื่อเข้าใจสาระสำคัญของทฤษฎี พิจารณาจากจุดนี้ การจัดกลุ่มทฤษฎีรัฐเพื่อประโยชน์ในการศึกษาเข้าใจจึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้เริ่มศึกษา อันที่จริงในวงวิชาการตะวันตกนั้น ได้มีผู้พยายามจำแนกทฤษฎีรัฐออกเป็นกลุ่มโดยการใช้เกณฑ์บางอย่างอยู่ไม่น้อย ตัวอย่างเช่น นักวิชาการมาร์กซิสต์ในสหรัฐอเมริกาในช่วงต้นทศวรรษ 1970 แบ่งทฤษฎีรัฐแนวมาร์กซิสต์และนีโอมาร์กซิสต์ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ทฤษฎีที่ถือว่ารัฐเป็นเครื่องมือของชนชั้นนายทุน (Instrumentalism) ทฤษฎีที่มองว่ารัฐถูกกำหนดโดยโครงสร้างของระบบทุนนิยม (Structuralism) และทฤษฎีรัฐแนวมาร์กซิสต์เฮเกิล (Hegelian - Marxist Perspective) ซึ่งเน้นหนักการศึกษาถึงปัจจัยด้านอุดมการณ์ ความสำนึกในชนชั้นและความชอบธรรม (ดู Gold et. al, 1975 : 37-41) แนวการแบ่งกลุ่มทฤษฎีรัฐแบบนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากว่ามีลักษณะที่แคบเกินไป จนไม่อาจจะครอบคลุมทฤษฎีต่าง ๆ ที่มีอยู่ และไม่อาจจะจำแนกความแตกต่างระหว่างทฤษฎีได้เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแบ่งระหว่างกลุ่มทฤษฎีแรกกับกลุ่มที่สองนั้น เป็นการแบ่งกลุ่มโดยมองที่ประเด็นปลีกย่อยมากกว่าเกณฑ์ที่สำคัญ กล่าวคือเป็นการแบ่งกลุ่มโดยมองเฉพาะด้านการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของรัฐว่าเป็นการกำหนดโดยได้รับอิทธิพลจากชนชั้นนายทุนโดยตรง หรือเป็นการกำหนดโดยอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของโครงสร้างชนชั้นและการผลิตแบบทุนนิยม อันที่จริงการแบ่งในแง่นี้เป็นผลโดยตรงจากถกเถียงเชิงวิชาการเกี่ยวกับแนวการศึกษารัฐแบบมาร์กซิสต์ระหว่าง Miliband กับ Poulantzas (ดู Miliband, 1978 และ Poulantzas, 1978) ในงานชิ้นแรก ๆ เกี่ยวกับรัฐของเขาชื่อ *The State in Capitalist Society* (1965) Miliband พยายามพิสูจน์ให้เห็นว่า นายทุนนั้นมีอิทธิพลเหนือการดำเนินงานของรัฐโดยตรงโดยอาศัยรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในรูปการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงและการมีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ส่วนในงานชิ้นแรกเกี่ยวกับรัฐของ Poulantzas คือ *Political Power and Social Classes* (1973) นั้น เขามีความเห็นแย้งว่า การที่รัฐรับใช้ผลประโยชน์ของนายทุนนั้นหาใช่เพราะอิทธิพลของ

นายทุนแต่ละคนไม่ หากแต่เป็นเพราะรัฐดำเนินการไปภายในกรอบจำกัดที่กำหนดโดยโครงสร้างของระบบทุนนิยมต่างหาก อย่างไรก็ตาม ในงานชิ้นหลัง ๆ ทักษะที่มีต่อรัฐของทั้งสองคนก็ได้เปลี่ยนแปลงไป จนมีความคิดพื้นฐานคล้ายคลึงกันมากทีเดียว

ตัวอย่างการแบ่งกลุ่มของทฤษฎีรัฐอีกแนวหนึ่ง ก็คือ กรณีของ Jessop ใน *The Capitalist State* (1982) เขาแบ่งทฤษฎีรัฐแนวมาร์กซิสต์ยุคปัจจุบันออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มทฤษฎีระบบทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ (*State Monopoly Capitalism*) กลุ่มทฤษฎีที่เน้นรูปแบบและหน้าที่ของรัฐ (*Form and Functions of the State*) และกลุ่มทฤษฎีที่เน้นศึกษาการครองความเป็นใหญ่ พลังอำนาจและอำนาจของรัฐ (*Hegemony, Force, and State Power*) แต่การจำแนกประเภทของ Jessop มีข้อบกพร่องอยู่อย่างหนึ่งก็คือ เขาไม่ยอมรับแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐที่พัฒนาขึ้นมาในช่วงหลัง ๆ โดยนักวิชาการอเมริกัน โดยให้เหตุผลง่าย ๆ ว่า ความคิดของคนเหล่านี้ไม่มีอะไรเด่นหรือแตกต่างไปจากแนวความคิดของนักทฤษฎียุโรปโดยทั่วไป (ดู Jessop, 1982 : XV) ดังนั้น ทฤษฎีรัฐที่เขาศึกษาจึงเป็นทฤษฎีของนักคิดชาวยุโรปโดยเฉพาะเท่านั้น วิธีการแบ่งกลุ่มทฤษฎีรัฐแนวนีโอ-มาร์กซิสต์ อีกวิธีหนึ่งคือวิธีการจำแนกกลุ่มทฤษฎีรัฐของ Carnoy (1984 : 250-257) เขาแบ่งทฤษฎีรัฐออกเป็น 3 ประเภท คือ ทฤษฎีตรรกะของทุน (*Logic of Capital Theory*) ทฤษฎีรัฐอิสระ (*Independent State Theory*) และทฤษฎีการต่อสู้ระหว่างชนชั้น (*Class Struggle Theory*) สิ่งที่น่าสนใจสำหรับการจำแนกทฤษฎีรัฐแบบนี้ก็คือ การนำเอาความคิดหลักที่ใช้อธิบายการกระทำและบทบาทของรัฐในสังคมทุนนิยมมาเป็นเกณฑ์ในการจำแนกกลุ่มทฤษฎีอย่างมีระเบียบแบบแผน

ในการพิจารณาเกี่ยวกับทฤษฎีรัฐแนวมาร์กซิสต์ และนีโอ-มาร์กซิสต์ยุคปัจจุบันในที่นี้จะแบ่งกลุ่มทฤษฎีรัฐโดยอาศัยวิธีการจำแนกกลุ่มทฤษฎีของ Carnoy เป็นแนวทางกว้าง ๆ ขณะเดียวกันก็จะนำเอาทฤษฎีดั้งเดิมที่มีอิทธิพลอยู่ระหว่างทศวรรษ 1950 ถึงทศวรรษ 1960 ซึ่ง Jessop ได้กล่าวถึงไว้โดยละเอียดมาร่วมพิจารณาด้วย เกณฑ์ในการจำแนกกลุ่มทฤษฎีก็คือ แนวความคิดหลักที่ทฤษฎีทั้งหลายใช้ในการอธิบายสาเหตุที่รัฐจำเป็นต้องรับใช้และตอบสนองต่อผลประโยชน์ของนายทุน และการทำหน้าที่ของรัฐทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมดำรงอยู่และขยายตัวออกไปได้อย่างไร จากเกณฑ์ดังกล่าว เราอาจจะแบ่งทฤษฎีรัฐตามความคิดที่ใช้อธิบายบทบาทรัฐในระบบทุนนิยมได้เป็น 4 ประเภท คือ 1) การอธิบายในแง่ของทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ (*State Monopoly Capitalism*) 2) การอธิบายในแง่ตรรกะของทุน (*Capital Logic*) 3) การอธิบายในแง่รัฐอิสระ (*Independent State*) และ 4) การอธิบายในแง่การต่อสู้ระหว่างชนชั้น (*Class Struggle*) ทฤษฎีประเภทแรกแพร่หลายมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ขณะที่ทฤษฎีที่อยู่ในสามประเภทต่อมาเพิ่งได้รับการพัฒนาขึ้นมาในชั้นหลัง

การอธิบายในแง่ทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ การอธิบายบทบาทของรัฐโดยใช้แนวความคิดเรื่องทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ (state monopoly capitalism) เป็นวิธีการศึกษาของรัฐในระบบทุนนิยมที่พัฒนาขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 1950 โดยบรรดาพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลายทั้งในโซเวียตกับประเทศบริวาร และในประเทศตะวันตก (Gerstenberger, 1976 : 83) โดยทั่วไป นักทฤษฎีของพรรคคอมมิวนิสต์เหล่านี้มีความเห็นว่า ทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐนั้นเป็นขั้นตอนเฉพาะขั้นตอนหนึ่งของระบบทุนนิยม ซึ่งมีลักษณะที่เป็นการรวมเอาฝ่ายทุนผูกขาดเข้ากับฝ่ายรัฐกฎหมาย เพื่อทำให้เกิดมีกลไกในการขูดรีดทางเศรษฐกิจและในการใช้อำนาจครอบงำทางการเมืองเพียงกลไกเดียวขึ้นมา (Jessop, 1982 : 32) หรืออย่างน้อยที่สุด นักทฤษฎีเหล่านี้ก็เห็นว่าในสภาพของทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐดังกล่าวจะมีการเกี่ยวข้อในด้านองค์กรกันอย่างใกล้ชิดมากขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่างฝ่ายทุนผูกขาดกับรัฐ โดยรัฐจะเข้าไปแทรกแซงระบบเศรษฐกิจในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อที่จะดำรงและแพร่ขยายระบบทุนนิยม (reproduction of capitalism) ทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐนี้มุ่งใช้อธิบายสาเหตุการขยายตัวของระบบทุนนิยมภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ในขณะนั้นเห็นว่าเป็นช่วงวิกฤตการณ์ทั่วไปของทุนนิยมในขั้นที่ 2 (Jessop, 1982 : 40) ในสภาพเช่นนี้จะเกิดมีลักษณะทุนนิยมโดยรัฐขึ้น ซึ่งจะช่วยค้ำจุนไม่ให้ระบบทุนนิยมต้องพังทลายลงโดยการที่รัฐใช้นโยบายซึ่งให้ประโยชน์แก่ฝ่ายทุนผูกขาด และเพิ่มการใช้จ่ายด้านการทหารเพื่อให้ฝ่ายผูกขาดได้รับประโยชน์ในรูปกำไรสูงสุดจากการใช้จ่ายเงินของรัฐ การกระทำดังกล่าวของรัฐทำให้ระบบทุนนิยมสามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็ว ในแง่ของวิกฤตการณ์ทั่วไปของระบบทุนนิยมนั้น นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ยุคนั้นเชื่อว่า ระบบทุนนิยมจะเกิดภาวะวิกฤตเกิดความปั่นป่วนด้านเศรษฐกิจด้านการเมือง และด้านอุดมการณ์โดยทั่วไปอยู่เป็นช่วง ๆ ซึ่งในที่สุดจะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของระบบทุนนิยมจนต้องเปลี่ยนไปเป็นระบบสังคมนิยม เป็นที่เชื่อกันว่า วิกฤตการณ์ทั่วไปของระบบทุนนิยมขั้นแรกเกิดขึ้นโดยผลกระทบจากการปฏิวัติรัสเซียในปี 1917 ซึ่งต่อมาได้นำไปสู่การเกิดเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก เกิดการแพร่ขยายของระบบฟาสซิสต์ และเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐหาได้มีลักษณะที่เป็นเอกภาพไม่ การใช้แนวความคิดเรื่องทุนนิยมผูกขาดมาอธิบายบทบาทของรัฐนั้น แท้ที่จริงมีแนวในการอธิบายแตกต่างกันอยู่ 2 แนวทาง คือ แนวทฤษฎีที่อธิบายในแง่การผูกขาด (the monopoly-theoretical tradition) กับแนวทฤษฎีที่อธิบายในแง่ของทุน (the capital-theoretical tradition) (ดู Jessop 1982 : 45-50) แนวทางแรกอธิบายการเกิดทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐโดยอาศัยแนวความคิดเรื่องจักรวรรดินิยมของ Lenin และแนวความคิดเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ของระบบทุนนิยม เมื่อพิจารณาในแง่นี้ การผูกขาดเป็นผลมาจากปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของนายทุน ซึ่งเผชิญกับภาวะที่อัตรากำไรลดลง (falling rate of profit)

ในระดับระหว่างประเทศ การแก้ปัญหาจะกระทำในรูปของการลงทุนในต่างประเทศเพื่อแสวงหากำไรชดเชย ซึ่งในที่สุดจะนำไปสู่การแข่งขันกันอย่างรุนแรงระหว่างบรรดาระฐกิจวรรดินิยม เพื่อที่จะผูกขาดตลาด วัตถุดิบ และกำไรสูงสุด ในสภาพอย่างนี้ ฝ่ายทุนผูกขาดจะประสานอำนาจทางเศรษฐกิจของตนเองเข้ากับอำนาจทางการเมืองของรัฐเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ส่วนแนวทางที่สองนั้น อธิบายการเกิดทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ โดยอาศัยกฎแห่งการเคลื่อนไหวของทุนนิยม (law of motion of capitalism) โดยอธิบายว่า การแข่งขันกันอย่างเอาเป็นเอาตายระหว่างนายทุนในช่วงทุนนิยมเสรี (laissez faire capitalism) ทำให้เกิดการกระจุกตัว (concentration) และการรวมศูนย์ (centralization) ของทุนอยู่ในมือนายทุนจำนวนน้อย กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ทำให้เกิดทุนผูกขาดขึ้นมา ในสภาพเช่นนี้ ฝ่ายทุนผูกขาดจะเข้าไปมีอำนาจครอบงำเศรษฐกิจทั้งระบบ (Jessop, 1977 : 360) การพัฒนาของระบบทุนนิยมยังเป็นผลให้ความเติบโตด้านความสามารถในการผลิต การเพิ่มทุนคงที่ (fixed capital) การขยายตัวในการแบ่งงานกันทำ และการพึ่งพิงต่อกันระหว่างหน่วยผลิตต่าง ๆ ในสังคมเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ในภาวะการณ์อย่างนี้ หากปล่อยให้กลไกตลาดเป็นตัวกำหนดอุปสงค์แล้ว จะก่อให้เกิดความระส่ำระสายขึ้นแก่ระบบทุนนิยม ทั้งนี้เพราะสินค้าที่ผลิตได้เป็นจำนวนมากด้วยผลจากการพัฒนาความสามารถในการผลิตดังกล่าวหาได้เพิ่มขึ้นอย่างได้สัดส่วนกับความต้องการบริโภคสินค้า เพื่อให้กระบวนการผลิตและการสะสมทุนของสังคมนิยมสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น การสร้างอุปสงค์ให้สอดคล้องกับการผลิตจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น นอกจากนั้นภาวะปั่นป่วนทางเศรษฐกิจเป็นระยะ ๆ อันเกิดจากวัฏจักรธุรกิจก็เป็นปัญหาที่นายทุนแต่ละคนไม่อาจแก้ไขได้ ทั้งนี้ยังไม่ต้องพิจารณาถึงปัญหาอื่น ๆ ที่เป็นผลอันเกิดจากการพัฒนาของระบบทุนนิยม เช่น ปัญหาสวัสดิการของกรรมกร ปัญหาการวิจัยและการศึกษาระดับสูงอันเป็นประโยชน์ต่อการผลิตแบบทุนนิยม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ นายทุนไม่อาจหรือไม่เต็มใจที่จะเข้าไปรับภาระได้โดยลำพัง ดังนั้น รัฐจึงต้องเข้าไปแทรกแซงเพื่อให้กระบวนการผลิตและการสะสมทุนดำเนินต่อไปได้ โดยอาศัยเครื่องมือต่าง ๆ ที่มีอยู่ เช่น นโยบายทางการเงินและการคลัง ในรูปของการลดอัตราดอกเบี้ย การอุดหนุนการวิจัย การลงทุนและการผลิต หรือในบางกรณีรัฐอาจจะเข้าไปมีส่วนร่วมหรือมีหุ้นส่วนในการผลิตเสียเอง การที่รัฐเข้าไปแบกรับภาระปัญหาของระบบทุนนิยมมากขึ้นทุกที ก็ทำให้สังคมนิยมเปลี่ยนจากสภาพทุนผูกขาดโดยเอกชนมาเป็นทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ

ไม่ว่าทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐทั้งหลายจะอาศัยแนวการอธิบายแนวใดก็ตามทฤษฎีเหล่านี้หาได้เป็นทฤษฎีรัฐโดยตรง หากแต่เป็นทฤษฎีที่มุ่งให้ความสนใจเกี่ยวกับขั้นตอนสุดท้ายของระบบทุนนิยม และบทบาทของรัฐในการบำรุงรักษาระบบนี้เอาไว้เป็นหลัก อย่างไรก็ตามใน

การวิเคราะห์รัฐของทฤษฎีเหล่านี้ก็พอจะสรุปออกมาได้ จากข้อสรุปของ Jessop (1982 : 58-59) เราพบว่า ด้วยเหตุที่แนวการอธิบายแบบ Lenin ก่อนข้างจะมีอิทธิพลมาก ทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐส่วนใหญ่จึงอธิบายในแนวทางนั้น โดยเห็นว่า แท้ที่จริง รัฐเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการใช้อำนาจครอบงำทางการเมืองโดยวิธีการปราบปรามเท่านั้น และในทัศนะแบบนี้ พัฒนาการของรัฐยังผูกติดอยู่กับความเติบโตของลัทธิจักรวรรดินิยม และสภาพวิกฤตการณ์ทั่วไปของระบบทุนนิยมเองอีกด้วย ทุนนิยมผูกขาดอันเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของทุนนิยมขั้นสูงสุด หรือขั้นจักรวรรดินิยมนั้น ในภาวะที่เกิดวิกฤตการณ์ของระบบทุนนิยม ก็จะกลายรูปมาเป็นทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพระส่ำระสายต่าง ๆ เช่น การว่างงาน เงินเฟ้อ รวมทั้งการไร้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจในรูปแบบอื่น ๆ ผลักดันให้รัฐต้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือระบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ในแทบทุกด้าน เพื่อให้ระบบนี้ดำรงอยู่ได้ (ดู Wilczynski, 1981 : 568-569) การเกิดสภาพทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐขึ้นมา นี้ Jessop ชี้ให้เห็นว่า มีผลทำให้รัฐต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและหน้าที่หลายด้าน กล่าวคือ มีการรวมตัวกันระหว่างฝ่ายทุนผูกขาดกับกลไกของรัฐ ทั้งในด้านตัวบุคคล เช่น การแต่งตั้งตัวบุคคลที่เป็นฝ่ายทุนผูกขาดให้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง และในด้านการทำหน้าที่โดยมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิด สภาพเช่นนี้จะทำให้เกิดกลไกในการขูดรีดทางเศรษฐกิจและในการครอบงำทางการเมืองเพียงกลไกเดียวขึ้นมา ในด้านต่อมา พรรคการเมืองที่มีอยู่จะปรับตัวให้เข้ากับความต้องการของฝ่ายทุนผูกขาด และกลายเป็นเครื่องมือควบคุมอุดมการณ์ของประชาชนให้แก่ฝ่ายนายทุน สภาพอย่างนี้ เกิดขึ้นได้ เพราะนายทุนผูกขาดเข้าไปให้เงินอุดหนุนพรรคและช่วยเหลือพรรคในทุกด้าน การเปลี่ยนแปลงในด้านต่อมาก็คือ การกำหนดนโยบายของรัฐในด้านต่าง ๆ ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มผลประโยชน์ และการวิ่งเต้นต่อรองผลประโยชน์ (lobby) มากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ โดยอาศัยการติดต่อโดยตรงกับนักการเมืองและข้าราชการ นอกเหนือไปจากนั้น ยังมีการขยายตัวด้านการผูกขาดในการควบคุมเครื่องมือที่ส่งผลต่อความคิดและจิตใจของผู้คน เช่น การศึกษา การโฆษณาสินค้า และสื่อมวลชน ทำให้สามารถควบคุมความคิดของประชาชนได้ง่ายขึ้น การเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งคือ ฝ่ายบริหารมีอำนาจมากขึ้น ในขณะที่ฝ่ายนิติบัญญัติและการปกครองตามหลักกฎหมายอ่อนแอลง อำนาจของผู้นำจะเพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวาง ส่วนสิทธิเสรีภาพของประชาชนกลับถูกบั่นทอนลง นอกจากนี้ รัฐเองก็จะจัดระเบียบในการบริหารเสียใหม่ โดยให้มีหน่วยงานที่เน้นหนักการทำงานเฉพาะอย่างมากขึ้น มีการจัดตั้งกรมการร่วมระหว่างหน่วยงานองค์กรกึ่งราชการ และสถาบันทางเศรษฐกิจที่ดำเนินงานโดยรัฐขึ้นมา ทั้งนี้ก็เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพและการประสานงานให้ดีขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงอำนาจและการสร้างกำไรให้แก่ฝ่ายทุนผูกขาด พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก็จะมีการกระจาย

และแบ่งอำนาจในระดับหน่วยเศรษฐกิจย่อย ๆ และหน่วยการปกครองระดับท้องถิ่นบ้าง เพื่อเป็นการกลบเกลื่อนและแฝงเร้นการผูกขาดทางเศรษฐกิจและการเมืองในระดับสูง ในด้านสุดท้าย กลไกทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐในระดับระหว่างประเทศจะขยายตัวออกไปทั้งในด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัดอีกเช่นกัน ซึ่งจะเห็นได้จากการขยายตัวของหน่วยงานที่ดำเนินกิจกรรมระหว่างประเทศทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐหรือของเอกชนที่รัฐหนุนหลังอยู่ก็ตาม

ถึงแม้ว่าทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ จะเป็นทฤษฎีที่พัฒนาและแพร่หลายกันในหมู่พรรคการเมืองแนวมาร์กซิสต์โดยทั่วไปก็ตาม ทฤษฎีรัฐแนวมาร์กซิสต์แบบนี้ก็ยังมีอิทธิพลด้านความคิดต่อนักสังคมศาสตร์นีโอมาร์กซิสต์อยู่ไม่น้อยเหมือนกัน จะเห็นได้ว่า งานเขียนด้านเศรษฐกิจการเมืองของนีโอมาร์กซิสต์รุ่นแรก ๆ ในสหรัฐ เช่น งาน Monopoly Capital ของ Baran และ Sweezy (1966) หรือ The Political Economy of Social Class ของ Anderson (1974) ได้มีการนำเอาแนวความคิดเรื่องทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐมาพิจารณาบทบาทของรัฐในด้านเศรษฐกิจเช่นกัน อย่างไรก็ตามข้อที่นำสังเกตก็คือ งานเขียนดังกล่าวนี้ได้พัฒนาแนวการอธิบายสาเหตุของการเกิดสภาพทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐออกไปในลักษณะที่ต่างไปจากการอธิบายของพรรคการเมืองที่มักยึดถือความคิดเรื่องจักรวรรดินิยมของเลนินเป็นหลัก ไม่มากก็น้อย เช่นในกรณีของ Baran และ Sweezy (1966 : Chapter 3-7) ได้อธิบายสาเหตุที่เกิดทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐโดยอาศัยความคิดเรื่องแนวโน้มที่ส่วนเกินจะเพิ่มสูงขึ้น (Tendency of Surplus to Rise) ซึ่งต่างไปจากความคิดเรื่องอัตรากำไรที่ลดลงที่ใช้อธิบายแต่เดิม เขาเห็นว่าสภาพของทุนนิยมผูกขาดทำให้ทุนผูกขาดสามารถได้รับกำไรหรือส่วนเกินเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ เพราะฝ่ายทุนนิยมผูกขาดสามารถกำหนดราคาสินค้าเองได้ และยังสามารถลดต้นทุนในการผลิตลงได้อีกด้วย แต่เมื่อใดก็ตามที่ส่วนเกินดังกล่าวไม่ถูกนำไปใช้โดยระบบเศรษฐกิจ เศรษฐกิจแบบทุนผูกขาดก็จะประสบภาวะชงักงัน (stagnation) และในที่สุดไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ ดังนั้นการผลิตจึงจำเป็นต้องขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ เพื่อเป็นการนำเอาส่วนเกินมาใช้ ทางออกในการแก้ปัญหาอันเกิดจากส่วนเกินมากเกินไป จำเป็นต้องอาศัยการช่วยเหลือและร่วมมือจากรัฐ ในรูปของการส่งเสริมการลงทุนทั้งในและนอกประเทศ การส่งเสริมการขาย การใช้จ่ายเงินของรัฐเพิ่มขึ้นทั้งในด้านพลเรือนและด้านการทหาร อันทำให้การผลิตแบบทุนผูกขาดดำรงต่อไปได้ สภาพเช่นนี้ก่อให้เกิดการร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างรัฐกับทุนผูกขาด นั่นคือเกิดระบบทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐขึ้นมา

ทัศนะที่มีต่อรัฐประการหนึ่งซึ่งทฤษฎีทุนนิยมโดยรัฐ ยึดถือสืบต่อมาโดยไม่เปลี่ยนแปลงและใช้เป็นเหตุผลเบื้องต้นในการอธิบายว่า ทำไมรัฐจึงร่วมมือกับฝ่ายทุนผูกขาด นั่นคือ ทัศนะที่ถือว่า

รัฐนั้นในฐานะเป็นเครื่องมือของชนชั้นกฏมพี ทศณะนี้มีอิทธิพลต่อการศึกษาของรัฐในงานรุ่นแรก ๆ ของนักสังคมศาสตร์นีโอมาร์กซิสต์อยู่ไม่น้อยเช่นกัน ตัวอย่างที่ดีก็คืองานของ Sweezy (1970 : Chap. 13) ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1942 และงานของ Miliband (1969) สิ่งที่น่าสังเกตสำหรับงานทั้งสองชิ้นนี้ก็คือ งานดังกล่าวมุ่งวิพากษ์ทฤษฎีสังคมศาสตร์เสรีนิยมเกี่ยวกับรัฐ และเสนอแนวทางการศึกษาของรัฐอีกแนวหนึ่ง ด้วยเหตุที่ในขณะนั้นแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐแบบมาร์กซิสต์ที่แพร่หลายอยู่มีเพียงแนวเดียวคือทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกแต่อย่างใดที่งานทั้งสองชิ้นเสนอความคิดเกี่ยวกับรัฐในแง่ที่เป็นเครื่องมือของชนชั้นออกมา

อย่างไรก็ดี ทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ โดยเฉพาะแนวทฤษฎีที่อธิบายการผูกขาดโดยอาศัยความคิดของ Lenin เกี่ยวกับจักรวรรดินิยมและวิกฤตการณ์ทั่วไปของทุนนิยม ซึ่งเป็นแนวทฤษฎีหลักของทฤษฎีนี้ นั้น ถูกพัฒนาขึ้นมาในฐานะซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่แยกไม่ออกจากวิธีการโฆษณาชวนเชื่อและยุทธศาสตร์ในการต่อสู้ของพรรคแนวมาร์กซิสต์ ดังนั้นเนื้อหาของตัวทฤษฎีจึงสะท้อนถึงวัตถุประสงค์และกลยุทธ์ของขบวนการคอมมิวนิสต์ระหว่างประเทศซึ่งถูกครอบงำโดยพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียต ดังจะเห็นได้ว่าทฤษฎีนี้ส่วนใหญ่จะมุ่งพรรณนาสภาพความระส่ำระสายและปัญหาของทุนนิยมก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมนิยมอันเป็นเป้าหมายของพรรค ทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐจึงไม่ค่อยสนใจเกี่ยวกับหลักเหตุผลในการอธิบายมากนัก ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับฝ่ายทุนผูกขาดอันเป็นประเด็นหลักของทฤษฎี ก็ไม่ได้มีการอธิบายให้ชัดเจนลงไปว่าทำไมรัฐจึงต้องรับใช้ฝ่ายทุนผูกขาด หรือฝ่ายทุนผูกขาดเข้าไปครอบงำรัฐได้อย่างไร สภาพการอธิบายง่าย ๆ มากเกินไปและความหละหลวมของทฤษฎีนี้ ทำให้ทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐ ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากจากนักวิชาการนีโอมาร์กซิสต์ที่สนใจเกี่ยวกับบทบาทรัฐ นอกจากนี้ สภาพที่ทฤษฎีนี้เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การต่อสู้ของขบวนการคอมมิวนิสต์ระหว่างประเทศ ซึ่งในภายหลังไม่ได้รับการยอมรับมากขึ้น อันเป็นผลจากพฤติกรรมของโซเวียตในวงการเมืองโลก ทำให้ทฤษฎีทุนนิยมผูกขาดโดยรัฐไม่ได้รับความสนใจอีกต่อไป

การอธิบายในแง่ตรรกะของทุน การอธิบายบทบาทของรัฐโดยอาศัยแนวความคิดและเหตุผลเกี่ยวกับทุน ซึ่ง Marx วิเคราะห์ไว้ใน Capital นั้น เป็นวัตถุประสงค์หลักของทฤษฎีรัฐที่พัฒนาขึ้นมาในเยอรมันตะวันตกระหว่างปี 1970 ถึงปี 1975 ในระยะหลังทฤษฎีนี้ได้รับความสนใจจากนักวิชาการในสหรัฐและอังกฤษเป็นอย่างมากในฐานะที่เป็นทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์ที่สำคัญทฤษฎีหนึ่งในการศึกษาของรัฐในระบบทุนนิยม ศูนย์กลางด้านวิชาการที่พัฒนาทฤษฎีนี้ขึ้นมาคือ มหาวิทยาลัยเสรีแห่งเบอร์ลิน (the Free University of Berlin) ด้วยเหตุที่ทฤษฎีดังกล่าวมุ่งที่จะแสวงหาแนวความคิดด้านทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ หน้าที่ และข้อจำกัดของรัฐกฏมพี จากแนววิเคราะห์ของ Marx ในเรื่อง

ของทุน ทฤษฎีนี้จึงมีชื่อเรียกกันโดยทั่วไปว่า ทฤษฎีตรรกะของทุน (Capital Logic Theory) (Mosley, 1982 : 24) นอกไปจากนั้น การที่ทฤษฎีแนวนี้มุ่งถกเถียงและอภิปรายว่ารัฐได้มาหรือมีที่มาอย่างไร การถกเถียงเกี่ยวกับรัฐในหมู่นักวิชาการนีโอมาร์กซิสต์ในเยอรมันตะวันตกในช่วงทศวรรษ 1970 นั้น จึงเรียกกันว่า “การถกเถียงเกี่ยวกับที่มาของรัฐ” (The State Derivation Debate)

การถกเถียงเกี่ยวกับรัฐในหมู่นักทฤษฎีตรรกะของทุนนั้น เป็นผลโดยตรงมาจากปฏิกิริยาของนักวิชาการนีโอมาร์กซิสต์ในเยอรมันตะวันตกที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสังคมของตน 3 ประการคือ ภาวะเศรษฐกิจถดถอยระหว่างปี 1966 ถึง 1967 ทำให้พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social Democrat) ได้เข้าร่วมในรัฐบาลผสมเป็นครั้งแรกนับแต่หลังสงครามโลกเป็นต้นมา สิ่งก็ตามมาก็คือ การเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจจากนโยบายเสรีนิยมมาเป็นนโยบายที่เน้นการวางแผน และการเข้าแทรกแซงเศรษฐกิจโดยรัฐ ซึ่งส่งผลให้เศรษฐกิจของเยอรมันตะวันตกฟื้นตัวขึ้นในปี 1967 และ 1968 ประการที่สอง การเลือกตั้งปี 1969 ทำให้พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยกลายเป็นพรรคหลักในการจัดตั้งรัฐบาล โดยมีนโยบายที่เน้นการปฏิรูปสังคมอย่างกว้างขวาง ประการที่สาม ในช่วงเดียวกันนี้ ขบวนการนักศึกษาที่เข้มแข็งได้เติบโตขึ้น และต่อมาก็เสื่อมโทรมลงไป โดยไม่ประสบความสำเร็จในการติดต่อเกี่ยวข้องกับขบวนการชนชั้นกรรมาชีพแต่อย่างใด (Holloway and Picciotto, 1978:15) การเปลี่ยนแปลงทั้งสามด้าน ก่อให้เกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับบทบาทของรัฐว่าเป็นไปได้มากแค่ไหนหรือมีข้อจำกัดอย่างไร ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงประการแรก ทำให้เกิดคำถามขึ้นมาว่ารัฐจะแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและวางแผนพัฒนาสังคมโดยไม่มีที่สิ้นสุดได้หรือ และรัฐจะสามารถเปลี่ยนรูปสังคมให้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายทุนไปเรื่อย ๆ โดยไม่มีข้อจำกัดได้หรือไม่ การเปลี่ยนแปลงในประการที่สอง ก่อให้เกิดข้อกังขาขึ้นเกี่ยวกับความสามารถของรัฐบาลที่เน้นการปฏิรูปสังคมว่า จะก่อให้เกิดการปฏิรูปที่สำคัญจริง ๆ ได้แค่ไหน นั่นคือ ปัญหาข้อจำกัดของรัฐในการปฏิรูปนั่นเอง ส่วนการเปลี่ยนแปลงประการสุดท้ายนั้น นำไปสู่ปัญหาที่ว่าความศรัทธาต่อความคิดเชิงปฏิรูปนั้น จะอธิบายได้หรือไม่ว่ามีรากฐานมาจากอะไร กล่าวโดยสรุปข้อถกเถียงที่มีอยู่นั้น มุ่งที่ประเด็นเกี่ยวกับข้อจำกัดของบทบาทรัฐและรากฐานเกี่ยวกับความเข้าใจผิดในอำนาจของรัฐในสังคมทุนนิยมเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ก็โดยการให้ความสนใจเกี่ยวกับรูปแบบและหน้าที่ของรัฐทุนนิยม และพยายามชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของรัฐในการดำเนินการปฏิรูปทางด้านการเมือง (Jessop, 1982:79) เป็นสำคัญ

ถึงแม้ว่า บรรดานักวิชาการนีโอมาร์กซิสต์ของเยอรมันตะวันตก จะอาศัยแนวความคิดเกี่ยวกับทุนและการผลิตแบบทุนนิยมของ Marx เป็นรากฐานในการพัฒนาทฤษฎีรัฐเหมือน ๆ กันก็ตาม แต่ข้อสรุปเกี่ยวกับหน้าที่ รูปแบบและข้อจำกัดของรัฐที่ได้มาจากแนวความคิดเรื่องทุนมีข้อแตก

ต่างกันไปในหมู่นักวิชาการแต่ละกลุ่ม แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐของทฤษฎีตรรกะของทุนอาจจะแบ่งอย่างกว้าง ๆ ได้ 3 แนวทาง (Holloway and Picciotto, 1978:19-31)

แนวทางแรก ถือได้ว่าเป็นกลุ่มหลักของนักทฤษฎีตรรกะของทุน กลุ่มนี้ได้ความคิดเกี่ยวกับความจำเป็นที่รัฐในระบบทุนนิยมจะต้องมีรูปแบบอย่างที่เป็นอยู่จากความคิดของ Marx ในแง่สภาพความสัมพันธ์ระหว่างทุนทั้งหลาย จากแนวความคิดดั้งเดิมที่มีอยู่ว่า ทุนนั้นสามารถจะดำรงอยู่ได้เฉพาะในรูปของทุนของปัจเจกชนเท่านั้น นักทฤษฎีตรรกะของทุนกลุ่มนี้ พยายามขยายความคิดดังกล่าวออกไป โดยตั้งคำถามว่า ถ้าจะให้ทุนทั้งหมด หรือทุนในสังคมทั้งหมดดำรงสืบต่อไปอย่างมีหลักประกันจะทำได้อย่างไร คำตอบที่พวกเขาได้มากที่สุดคือ ทุนจะดำรงสืบต่อ (reproduction) ได้อย่างปลอดภัยได้ เมื่อมีรัฐที่ได้รับอำนาจอิสระในการปกครอง (autonomized state) ซึ่งดำรงอยู่เหนือความขัดแย้งในสังคม ในแง่นี้ รัฐจึงเป็นสถาบันที่แยกต่างหากออกมาจากความสัมพันธ์ระหว่างทุนของปัจเจกชน แต่มีหน้าที่กำกับผลประโยชน์ และการดำรงอยู่ของทุนในสังคมโดยส่วนรวม กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ รัฐมีหน้าที่ปกป้องการดำรงอยู่ของทุนในสังคมโดยส่วนรวม แต่จะวางตนอยู่เหนือความขัดแย้งกันระหว่างทุนของปัจเจกชนแต่ละคนซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติของความสัมพันธ์แบบทุนนิยมบุคคลสำคัญในกลุ่มที่มีแนวความคิดอย่างนี้ ได้แก่ นักวิชาการ เช่น Muller, Neususs, Altvater, Blanke, Jurgens และ Kastendiek เป็นต้น

ในบทความเรื่อง *The Welfare-State Illusion and the Contradiction between Wage labour and Capital* ซึ่ง Muller และ Neususs เขียนร่วมกัน (1978) นั้น บุคคลทั้งสองได้อธิบายว่าทำไมรัฐจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อระบบทุนนิยม โดยอาศัยแนวการวิเคราะห์ของ Marx ในหนังสือ *Capital* เกี่ยวกับการพัฒนาการของกฎหมายกำหนดระยะเวลาในการทำงานของกรรมกรในโรงงานของอังกฤษ เป็นแนวทางในการอธิบาย Muller และ Neususs ซึ่งให้เห็นว่า การแข่งขันกันระหว่างทุนของปัจเจกชนแต่ละคนทำให้เกิดอันตรายต่อผลประโยชน์ของทุนทั้งหมดโดยส่วนรวม ดังนั้น จึงต้องมีรัฐอันเป็นสถาบันภายนอกเข้ามาแทรกแซงเพื่อแก้ไขปัญหาลักษณะของทุนทั้งสังคม ซึ่งนายทุนแต่ละคนไม่อาจจะแก้ไขได้ ด้วยเหตุที่มันขัดกับผลประโยชน์ส่วนตัว ในกรณีของการออกกฎหมายควบคุมชั่วโมงการทำงานของโรงงานในอังกฤษนั้น จะเห็นได้ว่า ในสภาพที่มีการแข่งขันกันอย่างเต็มที่ระหว่างทุนเอกชน นายทุนแต่ละคนจะพยายามขูดรีดมูลค่าส่วนเกินจากกรรมกรให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้ก็โดยการขยายเวลาในการทำงานในโรงงานให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่การกระทำอย่างนี้ของทุนปัจเจกชนย่อมจะก่อให้เกิดการต่อต้านอย่างรุนแรงจากบรรดากรรมกร อันจะมีผลเสียหายร้ายแรงต่อการดำรงอยู่ของระบบการผลิตแบบทุนนิยมโดยส่วนรวม ดังนั้น รัฐจึงต้องยื่นมือเข้ามาแก้ปัญหาโดยการออกกฎหมายกำหนดเวลาในการทำงาน (ดู Muller and Neususs, 1978:38; และ Mosley,

1982:25) นี่คือเหตุผลที่นักวิชาการทั้งสองพยายามชี้ให้เห็นว่าทำไมรัฐจึงสร้างนโยบายรัฐสวัสดิการขึ้นมา แท้ที่จริงก็เพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ส่วนรวมของฝ่ายทุน มิใช่เพื่อช่วยเหลือชนชั้นกรรมาชีพ ความคิดในลักษณะเดียวกันนี้จะเห็นได้ในงานของ Altvater (1970) ซึ่งอธิบายถึงรูปแบบและหน้าที่ของรัฐในระบบทุนนิยม เขาชี้ให้เห็นว่ารูปแบบที่รัฐเข้ามาแทรกแซงระบบเศรษฐกิจนั้น เป็นสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติของกระบวนการผลิตแบบทุนนิยมเอง สภาพการแข่งขันระหว่างทุนปัจเจกชนในการผลิตเพื่อแสวงหากำไรนั้น ก่อให้เกิดผลเสียหลายประการต่อการอยู่รอดของสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลต่อการอยู่รอดของทุนโดยทั่วไป เช่นการทำลายสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งผลเสียด้านอื่น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีสถาบันพิเศษ ซึ่งไม่ได้ตกอยู่ใต้ข้อจำกัดที่จะต้องผลิตมูลค่าส่วนเกินเหมือนกับทุนโดยทั่วไป หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ เป็นสถาบันพิเศษที่อยู่ภายนอกและดำรงอยู่คู่กับแวดวงสังคมกฎหมาย สถาบันนี้คือ รัฐ ซึ่งจะปกป้องผลประโยชน์ทั่วไปของทุนโดยส่วนรวม อย่างไรก็ดี รัฐไม่ใช่เครื่องมือ หรือสถาบันที่จัดตั้งขึ้นโดยฝ่ายทุน และเป็นรูปแบบพิเศษอย่างหนึ่งขององค์กรเพื่อการดำรงอยู่ของทุนในสังคม ที่มีอยู่คู่เคียงและอยู่นอกเหนือไปจากการแข่งขันในการผลิตแบบทุนนิยม รัฐจึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งในกระบวนการดำรงสืบต่อทางสังคมของทุน (social reproduction process of capital) นั้นเอง (Altvater, 1978:41)

Altvater ยังได้ระบุถึงหน้าที่สำคัญของรัฐที่ทุนปัจเจกชนไม่อาจจะทำได้ด้วยตนเอง หน้าที่ดังกล่าวมีอยู่ 4 ด้านคือ 1) การจัดให้มีสภาพทางวัตถุทั่วไปที่เอื้อต่อการผลิตอันได้แก่โครงสร้างพื้นฐานทั้งหลาย (infrastructure) 2) การจัดตั้งและกำกับระบบนิติสัมพันธ์โดยทั่วไป เพื่อเป็นบรรทัดฐานให้ถือปฏิบัติกันในความสัมพันธ์ระหว่างนิติบุคคลในสังคมทุนนิยม 3) การควบคุมจัดระเบียบความขัดแย้งระหว่างกรรมกรและฝ่ายทุนและถ้าจำเป็นก็ต้องมีการปราบปรามชนชั้นกรรมาชีพโดยอาศัยทั้งวิธีการทางกฎหมายและวิธีการใช้ตำรวจและทหารปราบปราม 4) การปกป้องคุ้มครองการดำรงอยู่และการขยายตัวของทุนชาติทั้งหมดในระบบตลาดโลกทุนนิยม หน้าที่เหล่านี้เป็นลักษณะทั่วไปของรัฐกฎหมาย ซึ่งได้พัฒนาขึ้นมาจากพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ในการสะสมทุนของระบบทุนนิยมนั้นเอง นอกเหนือไปจากงานของ Muller และ Neussus กับ Altvater ที่กล่าวถึงไปแล้ว งานเขียนของนักวิชาการอื่นที่ยึดถือแนวทางนี้ ก็ได้อธิบายบทบาทและหน้าที่ของรัฐไปในแนวทางเดียวกับนักวิชาการทั้งสามซึ่งเป็นผู้นำในกลุ่มนี้

แนวทางที่สอง เป็นทฤษฎีตรรกะของทุนที่เน้นการวิเคราะห์รัฐจากรูปแบบต่าง ๆ ของความสัมพันธ์แบบทุนนิยมที่เห็นได้จากภายนอก งานเขียนที่ถือได้ว่าเป็นตัวแทนของความคิดแนวทางนี้ก็คืองานของ Flatow และ Huisken ตามทัศนะของกลุ่มนี้ การอธิบายรัฐนั้นจะต้องอธิบายรัฐในแง่ผลที่เกิดจากสิ่งที่มองเห็นข้างนอก (surface) มิใช่อธิบายจากสาระสำคัญของสังคมกฎหมาย (Gerstenberger,

1976:87) ดังนั้น ทฤษฎีตรรกะของทุนแนวทางนี้ จึงไม่เพียงแต่จะอธิบายว่าทำไมรูปแบบที่มีอยู่ของ รัฐเป็นสิ่งจำเป็นหากยังชี้ให้เห็นว่ารูปแบบดังกล่าวของรัฐเป็นไปได้อย่างไรอีกด้วย นอกจากนี้ การอธิบายรัฐแนวนี้ ยังมุ่งที่จะให้คำอธิบายว่าอะไรคือรากฐานที่ทำให้ชนชั้นกรรมาชีพยอมรับว่า รัฐมีความเป็นกลาง และคำอธิบายนั้นก็ได้อาจมาจากการวิเคราะห์สภาพภายนอกของสังคมทุนนิยม นั้นเอง

Flatow และ Huisken อาศัยแนวความคิดของ Marx ที่ปรากฏอยู่ในตอนท้ายของ Capital เล่มที่ 3 เกี่ยวกับสูตรของไตรภาคี (trinity formula) หรือกลุ่มของปัจจัยสำคัญในการผลิตแบบทุน นิยม 3 ปัจจัยคือ ทุน ที่ดิน และแรงงาน ปัจจัยทั้งสามนี้จะก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่คนในสังคมต่างกัน ไป กล่าวคือ ทุนจะนำไปสู่กำไร ที่ดินจะก่อให้เกิดค่าเช่าและแรงงานเป็นที่มาของค่าจ้าง นักวิชาการ ทั้งสองเห็นว่า แนวความคิดอย่างนี้เปรียบเทียบกับได้กับกรณีของคนทุกคนในสังคม ทั้งนี้เพราะเมื่อมอง จากสภาพภายนอกสมาชิกของสังคมทุกคนจะมีที่มาของรายได้ทางใดทางหนึ่ง และในสภาพอย่าง นี้ คนทุกคนจะมีผลประโยชน์เหมือน ๆ กันอยู่ 3 ประการ คือ ผลประโยชน์ ในการดำรงรักษาแหล่ง ที่มาของรายได้ ในการแสวงหารายได้จากแหล่งที่มาให้ได้มากที่สุด และในการที่รายได้หลังไหลเข้า มาอย่างต่อเนื่อง กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ คนทุกคนจะมีผลประโยชน์เหมือน ๆ กันหรือร่วมกันในฐานะ ผู้มีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สินอย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเอง ผลประโยชน์ร่วมกันทั้ง 3 ประการนำไปสู่ความต้องการที่จะให้มีการคุ้มครองทรัพย์สินของเอกชน ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มี หลักประกัน และการมีเศรษฐกิจที่ดำเนินไปอย่างปลอดภัยจากวิกฤตการณ์ แต่ความต้องการทั้งสามนี้ เอกชนไม่อาจจะตอบสนองได้ด้วยตนเอง ดังนั้นจึงต้องมีรัฐมาทำหน้าที่ดังกล่าว (ดู Reicher, 1978: 43-44) รัฐจึงมีสภาพที่เห็นจากภายนอกว่าเป็นตัวแทนของผลประโยชน์ส่วนรวมโดยทั่วไปและเป็นกลาง ตรรกะใดก็ตามที่รัฐยังสามารถตอบสนองความต้องการเหล่านั้นให้แก่สมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ของสังคมได้ ฐานะความเป็นตัวแทนของรัฐก็จะได้รับการยอมรับและเชื่อถือ (Gerstenberger, 1976:86) เพราะฉะนั้นรัฐจึงได้รับการยอมรับให้เป็นตัวแทนในการใช้อำนาจอันชอบธรรมเพื่อ ประชาชนทุกคน ด้วยเหตุนี้เอง รัฐจึงสามารถป้องกันไม่ให้มีการใช้ความรุนแรงในสังคมและสามารถทำ ให้การจัดระเบียบสังคมแบบทุนนิยมมีความมั่นคงปลอดภัยได้

แนวทางที่สาม เป็นแนวการอธิบายรัฐที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทฤษฎีตรรกะของทุน มากพอ ๆ กับแนวทางแรก ในทำนองเดียวกับแนวทางแรก การอธิบายรัฐในแนวนี้ ตั้งต้นจากการ วิเคราะห์โครงสร้างพื้นฐานของสังคมทุนนิยม แต่ไม่ได้เน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างทุน บัณฑิตชน หากกลับไปเน้นหนักความสัมพันธ์ในการขูดรีดแรงงานโดยฝ่ายทุน นั่นคือ การที่ฝ่ายทุน ครอบงำและขูดรีดฝ่ายแรงงานนั่นเอง และความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายแรงงานรับจ้างกับฝ่ายทุน

ดังกล่าวทำให้จำเป็นต้องมีรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เป็นเพราะการต่อสู้ของฝ่ายกรรมกรต่อนายทุนนั้น เป็นผลให้กำไรลดน้อยลง รัฐจึงจำเป็นต้องแทรกแซงเพื่อแก้ปัญหาอัตรากำไรตกต่ำลง (Carnoy, 1984:129)

บุคคลสำคัญซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของการศึกษารัฐในแนวนั้น ก็คือ Hirsch ในบทความเรื่อง “Elements of A Materialist theory of the State ของเขา Hirsch (1977:12-14) ได้ชี้ให้เห็นว่า รัฐภูมิพินัน มีที่มาจากการพัฒนาของสังคมไปสู่ลักษณะสังคมผู้ผลิตสินค้า (commodity producer) พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว ทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำ และเป็นผลให้มีรัฐในฐานะสถาบันที่เป็นเอกเทศเกิดขึ้นมา ในแง่ของหน้าที่ของรัฐทุนนิยมนั้น Hirsch เห็นว่า หน้าที่ของรัฐถูกกำหนดโดยเงื่อนไขของกระบวนการสะสมทุนแบบทุนนิยม ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ยังถูกกำหนดโดยพัฒนาการของพลังการผลิตหรือเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่สังคมยื่นมือเข้ามารับผิดชอบต่อปัญหา (forms of socialization) ในด้านต่าง ๆ

โดยหลักการรัฐไม่ได้เป็น “อำนาจที่แยกออกจากเศรษฐกิจ” (extraeconomic power) ไม่ว่าจะอยู่เคียงข้างหรืออยู่เหนือเศรษฐกิจ แต่รัฐเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจโดยตรง ทั้งนี้เพราะรูปแบบและหน้าที่ของรัฐมีที่มาจากกระบวนการดำรงสืบต่อทางสังคมของการผลิตแบบทุนนิยม และกฎเกณฑ์ที่ควบคุมกระบวนการดังกล่าว ในช่วงแรก ๆ ที่ฝ่ายทุนยังอ่อนแอและยังไม่ได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มที่จนสามารถควบคุมกระบวนการดำรงสืบต่อการผลิตในสังคมได้นั้น นายทุนยังต้องสร้างพันธมิตรกับชนชั้นอื่น เพื่อที่จะหาทางขึ้นมาใช้อำนาจสูงสุดในสังคม ในช่วงนี้รัฐมีสภาพเป็นอำนาจที่แยกออกจากเศรษฐกิจ ถ้ามองในแง่ความเกี่ยวข้องกับกระบวนการขยายตัวของทุน แต่ถ้ามองโดยทั่วไป รัฐก็ไม่อาจแยกจากเศรษฐกิจได้เสียเลยทีเดียว เพราะว่ารัฐเกี่ยวข้องกับวิธีการผลิตแบบอื่นที่มีอำนาจครอบงำในขณะนั้น เช่นวิธีการผลิตแบบฟิวทัล เพราะฉะนั้นรัฐจึงมีฐานะเป็นอำนาจที่แยกได้จากเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเท่านั้น แต่รัฐก็มีบทบาทช่วยประคับประคองให้ระบบทุนนิยมขยายตัวโดยการสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมต่อการพัฒนาของทุนขึ้นมา ต่อมา ระบบความสัมพันธ์แบบทุนนิยมก็เข้ามาครอบงำระบบสังคมแบบเดิม ซึ่งเคยมีหน้าที่สร้างเงื่อนไขหรือสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับความสัมพันธ์ในการผลิตแบบทุนนิยม ดังนั้น พอถึงช่วงนี้ฝ่ายทุนก็สามารถเข้ามากำหนดการขยายตัวของตัวเองได้โดยตรง และในที่สุด ก็สามารถทำให้องค์กรของรัฐตกอยู่ใต้การบังคับบัญชาได้โดยสิ้นเชิง นั่นคือทุนเข้ามากำหนดรูปแบบและการทำหน้าที่ของรัฐ (ดู Hirsch, 1977:14-16)

วิกฤตการณ์ของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม อันเกิดจากอัตรากำไรที่มีแนวโน้มตกต่ำลง ไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดปัญหาต่อการสะสมทุนของนายทุนเท่านั้น ยังทำให้ความเป็นปรปักษ์ทางชนชั้นระหว่างทุนกับแรงงานทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นอีกด้วย ทั้งนี้เพราะอัตรากำไรที่ลดน้อยลง ย่อมจะทำให้

การสะสมทุนของนายทุนต้องชงักงัน เมื่อทุนไม่ขยายตัว หรือหดตัว ย่อมจะทำให้การจ้างแรงงาน น้อยลงหรือมีการปลดคนงานออกอันนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างนายทุนกับกรรมกรมากขึ้น ทางที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวนี้อยู่ที่การทำให้เกิดภาวะเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพหรือกล่าว อีกอย่างหนึ่งก็คือ มีการสะสมทุนมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่เงื่อนไขดังกล่าวมีแนวโน้มว่าไม่อาจจะเกิดขึ้น ได้ (Hirsch, 1977:17-25) ในสภาพวิกฤตการณ์ของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมเช่นว่านั้น นายทุนเองไม่ อาจจะแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง รัฐจึงจำเป็นต้องยื่นมือเข้ามาช่วยแก้ปัญหา การเข้ามาแทรกแซงของ รัฐเป็นผลให้เกิดการขยายขอบข่ายหน้าที่ของรัฐในสังคมทุนนิยมออกไปอย่างมาก แต่เดิมนั้น กลไกของรัฐ มีหน้าที่เพียงค้ำประกันให้มีสภาพเงื่อนไขภายนอกและเงื่อนไขทั่วไปที่เอื้ออำนวยต่อ ความสัมพันธ์ของการผลิตแบบทุนนิยมเท่านั้น แต่กระบวนการพัฒนาแบบทุนนิยมซึ่งมีแนวโน้มที่จะ เกิดวิกฤตการณ์อยู่เรื่อย ๆ นั้น บีบบังคับให้รัฐต้องทำหน้าที่เพิ่มเติมขึ้นมาอีก ตามความคิด ของ Hirsch (1977:41-42-58) รัฐในระบบทุนนิยมปัจจุบันต้องทำหน้าที่สำคัญ 3 ประการคือ 1) สร้างความมั่นคงปลอดภัยให้แก่ความสัมพันธ์แบบทุนนิยมและสร้างสภาพเงื่อนไขทั่วไปที่เหมาะสมแก่ การผลิตและการขยายตัวของการผลิตแบบทุนนิยม 2) เข้าไปเกี่ยวข้องในกระบวนการขยายตัวทาง เศรษฐกิจโดยการดำเนินการกระจายรายได้และการจัดระเบียบการแลกเปลี่ยนซื้อขาย เพื่อดำรงรูปแบบ ความสัมพันธ์แบบทุนนิยมและการขยายตัวของทุนเอาไว้ และ 3) ช่วยพัฒนาพลังในการผลิตหรือ เทคโนโลยีในการผลิตให้ก้าวหน้ามากขึ้น อันจะทำให้กระบวนการผลิตสามารถมีกำไรและช่วยให้ การสะสมทุนขยายตัวออกไปได้ ในแง่นี้ รัฐได้เข้ามาช่วยให้ทุนลดต้นทุนในการผลิตลง โดยทำให้ สังคมต้องมารับภาระในการผลิต (Socialization of production) ไปบางส่วนโดยการที่รัฐนำเอารายได้ ที่มาจากสังคมมาช่วยนายทุนพัฒนาเทคโนโลยีในการผลิตนั่นเอง ความคิดในลักษณะนี้ของ Hirsch นอกจากจะปรากฏอยู่ในบทความที่กล่าวมาแล้ว ยังจะเห็นได้จากบทความเช่น “The State Apparatus and Social Reproduction:Element of the Bourgeois State” (1978) อีกด้วย

ถึงแม้ว่าทฤษฎีตรรกะของทุนทั้ง 3 แนวทางจะมีความแตกต่างกันไป แต่สิ่งที่มีอยู่ร่วมกันก็คือ การพยายามพัฒนาแนวการวิเคราะห์เกี่ยวกับทุนของ Marx มาใช้อธิบายบทบาทและหน้าที่ของ รัฐและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับเศรษฐกิจ ทฤษฎีนี้สามารถชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างผล ประโยชน์เฉพาะและผลประโยชน์ทั่วไปของฝ่ายทุน ข้อจำกัดของตนเอง ความจำเป็นต้องมีรัฐที่มี อำนาจอิสระพอสมควรในสังคมทุนนิยม หน้าที่ของรัฐ และข้อจำกัดของรัฐ คำอธิบายของทฤษฎีตรรกะ ของทุน ในประเด็นดังกล่าวช่วยให้มองเห็นความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างทุนและรัฐได้ ชัดเจนขึ้น อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้ก็ถูกวิจารณ์ว่าการวิเคราะห์เรื่องรัฐเน้นวิธีการศึกษาวิเคราะห์ในแง่ หน้าที่ (functionalist mode of analysis) มากเกินไป ทำให้มองการกระทำรัฐทุกอย่างว่าเป็นการทำหน้าที่

เพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์ของทุน นอกจากนี้ ทฤษฎีนี้ยังให้ความสำคัญแก่ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจในการอธิบายรัฐมากจนมองข้ามปัจจัยด้านอื่น จุดอ่อนอีกประการหนึ่งของทฤษฎีนี้ก็คือการละเลยรูปแบบทางสถาบันของกลไกสาธารณะและกลไกรัฐเกือบจะโดยสิ้นเชิง ทั้งยังไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าสถาบันเหล่านี้สัมพันธ์กับหน้าที่ของรัฐอย่างไร รวมทั้งกลไกของรัฐดังกล่าวสามารถปฏิบัติหน้าที่เช่นว่าได้หรือไม่ อนึ่งการพัฒนาทฤษฎีโดยอาศัยความคิดและแนววิเคราะห์ของ Marx ใน Capital เป็นหลักนั้น ทำให้ทฤษฎีมีข้อจำกัดในการนำมาศึกษาสภาพที่เป็นจริงของระบบทุนนิยม เช่น ปัญหาข้อจำกัดในนโยบายของรัฐ หรืออุปสรรคบีบคั้นที่มีต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐ ทฤษฎีนี้ไม่อาจจะให้คำอธิบายที่น่าพอใจได้ (ดู Mosley, 1982:27-29)

การอธิบายในแง่รัฐอิสระ ทฤษฎีในแนวนี้ถือว่ารัฐมีฐานะเป็นผู้ไกลเกลี่ยอิสระ (independent mediator) คอยประนีประนอมข้อขัดแย้งด้านชนชั้น อันเป็นผลมาจากการต่อสู้ดิ้นรนในการสะสมทุน ความเป็นอิสระของรัฐดังกล่าว เกิดขึ้นได้เพราะทั้งนายทุนและกรรมกรแต่ละฝ่ายไม่สามารถรวมตัวกันเป็นชนชั้นอย่างเหนียวแน่นได้อย่างแท้จริงจนมีอำนาจเหนือรัฐ (Carnoy, 1984:251) แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐในแง่นี้อาจจะเห็นได้ในงานของนักวิชาการ เช่น Offe, O'Connor, และ Block เป็นต้น

สำหรับ Offe นั้น เห็นว่า ในสังคมทุนนิยมทั้งหลายรัฐจะพัฒนาไปในลักษณะที่เป็นการตอบโต้ต่อวิกฤตการณ์ที่มีอยู่เป็นระยะ ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากความขัดแย้งพื้นฐานของการผลิตแบบทุนนิยมเอง กล่าวคือ การผลิตแบบนี้ทำให้ผู้คนในสังคมกลายเป็นแรงงานรับจ้างมากขึ้นทุกที จนเป็นเหตุให้สังคมต้องยื่นมือเข้ามารับผิดชอบต่อในเรื่องนี้สูงขึ้น (increasing socialization of production) และในเวลาเดียวกัน การรีดเอามูลค่าส่วนเกินโดยนายทุนในกระบวนการผลิตดังกล่าวอันเป็นการแสวงประโยชน์ของเอกชนก็ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง สภาพขัดแย้งระหว่างการผลิตที่สังคมเกี่ยวข้องมากขึ้น แต่ผลประโยชน์กลับตกแก่คนส่วนน้อยอยู่เรื่อย ๆ นี้ ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ที่รัฐต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาสวัสดิการของกรรมกร ปัญหาการขัดแย้งระหว่างนายทุนกับกรรมกรหรือปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ปัญหาเหล่านี้ทำให้รัฐต้องมีภาระหน้าที่รับผิดชอบมากขึ้น เมื่อพิจารณาจากจุดนี้ จะเห็นได้ว่า Offe นั้น มองรัฐในแง่ที่ เป็นผู้ดำเนินการแก้ไขวิกฤตการณ์ (crisis manager) นั่นเอง (Carnoy, 1984:131)

ลักษณะสำคัญของรัฐในสังคมทุนนิยมตามทัศนะของ Offe (1975:125-127) มีอยู่ 4 ประการ คือ 1) รัฐไม่ได้มีอำนาจหน้าที่ในการจัดระเบียบหรือควบคุมการผลิต ทั้งนี้เนื่องจากการผลิตและการสะสมทุนเป็นกิจกรรมของเอกชนที่รัฐไม่ได้เข้ามาควบคุม นั่นคือเป็นวิสาหกิจเสรี (free enterprises) ที่ผลิตเพื่อมุ่งหวังกำไรหรือมูลค่าส่วนเกิน รัฐไม่ได้เป็นนายทุนเอง และไม่ได้เกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อการสะสมทุน 2) รัฐไม่เพียงแต่จะมีอำนาจหน้าที่เท่านั้นหากยังได้รับอาณัติให้ทำ

หน้าที่สร้างสรรค์และดำรงไว้ซึ่งสภาพเงื่อนไขทั้งหลายที่อำนวยความสะดวกต่อการสะสมทุน กล่าวคือ รัฐมีหน้าที่ป้องกันและควบคุมไม่ให้เกิดภาวะการณ์ที่เป็นอุปสรรคต่อการผลิตและการแสวงหากำไรแบบทุนนิยม ไม่ว่าจะเกิดภาวะการณ์ที่เกิดจากสภาพการแข่งขันในระบบทุนนิยมเองหรือจากการคุกคามของกรรมกร 3) อำนาจในการตัดสินใจจริง ๆ ของรัฐขึ้นอยู่กับสภาพการดำรงอยู่และดำเนินไปอย่างต่อเนื่องของกระบวนการสะสมทุนของนายทุน ถ้าหากขาดการสะสมทุนแบบทุนนิยมแล้ว อำนาจที่จะทำอะไรของรัฐมีแนวโน้มจะสั่นคลอนขึ้นมาทันที สาเหตุก็คือว่า รายได้ของรัฐในสังคมทุนนิยมนั้น มาจากภาษีอากรที่ออกเงยจากการสะสมทุนในรูปแบบของกำไรค่าจ้าง และอื่น ๆ เป็นหลัก การสะสมทุนจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการกำหนดนโยบายของรัฐอยู่มากทีเดียว โดยจะส่งผลให้รัฐไม่กล้าตัดสินใจกำหนดนโยบายที่เป็นอุปสรรคต่อการสะสมทุน 4) รัฐจะหาทางรักษาความชอบธรรม (legitimation) ของตนเองไว้ กล่าวคือรัฐจะต้องสร้างภาพให้ประชาชนเห็นว่ารัฐเป็นองค์กรแห่งอำนาจที่มุ่งแสวงหาสิ่งที่เป็นผลประโยชน์ส่วนรวมและเป็นผลประโยชน์ทั่วไปสำหรับสังคมทั้งหมด ทั้งยังเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในอำนาจอย่างเสมอภาค และรับผิดชอบต่อข้อเรียกร้องของประชาชน การสร้างความชอบธรรมดังกล่าวของรัฐจะกระทำโดยอาศัยกลไกของสถาบันต่าง ๆ ที่มีอยู่ เพื่อเป็นการปกปิดและอำพรางลักษณะที่เป็นรัฐทุนนิยมซึ่งมุ่งเสริมการสะสมทุนของนายทุนเอาไว้

จากลักษณะสำคัญของรัฐที่กล่าวมาแล้ว ก็พอจะเห็นได้ว่า Offe ได้ย้ำถึงความสำคัญของประเด็นปัญหา 2 ประเด็นที่รัฐจะต้องเผชิญอยู่และหาทางแก้ไข นั่นคือ ปัญหาเรื่องการสะสมทุนในระบบทุนนิยม ซึ่งแก้ด้วยการสร้างเสถียรภาพและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและปัญหาเรื่องการรักษาความชอบธรรมของรัฐ ซึ่งจะต้องหาทางดำรงไว้ซึ่งการสนับสนุนจากมวลชน (ดู Offe, 1976-7:413-414; Jessop, 1982:107-108) ในการแก้ปัญหาทั้งสองด้าน รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากความไม่สมดุลในการดำเนินการแก้ปัญหาแต่ละด้าน หรือความขัดแย้งกันระหว่างปัญหาทั้งสอง รัฐจำเป็นต้องใช้ทั้งวิธีการทางด้านบริหารและทางด้านการใช้กำลังปราบปรามหรือใช้วิธีใดวิธีหนึ่งก็ได้ บทบาทของรัฐในฐานะของผู้ประนีประนอมข้อขัดแย้งในสังคมทุนนิยม ได้สะท้อนให้เห็นชัดเจนในงานเขียนของ Offe ในบทความชิ้นหนึ่ง เขาได้ชี้ให้เห็นลักษณะที่รัฐต้องถ่วงดุลย์ระหว่างการส่งเสริมการสะสมทุนกับการรักษาความชอบธรรมเอาไว้ Offe ได้พิจารณาเรื่องนี้ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ระบบย่อย (Subsystem) กล่าวคือระบบการเมืองการบริหารของรัฐ ระบบเศรษฐกิจ และระบบการสร้าง ความชอบธรรม (Offe, 1976-a:52-52) โดยระบบการเมืองการบริหารของรัฐมีหน้าที่ให้บริการด้านการจัดระเบียบด้านเศรษฐกิจให้แก่ระบบเศรษฐกิจในรูปแบบของการเข้าแทรกแซงเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ อันจะทำให้การสะสมทุนแบบทุนนิยมดำเนินไปด้วยดี และในขณะเดียว

กัน รัฐก็ต้องพึ่งรายได้ในรูปภาษีอากรจากระบบเศรษฐกิจ ในอีกด้านหนึ่ง ระบบการเมืองการ
บริหารของรัฐต้องให้บริการด้านรัฐสวัสดิการรวมทั้งการปลูกฝังอุดมการณ์ แก่ประชาชนอันเป็นระบบ
การสร้าง ความชอบธรรม ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อรัฐ รัฐต้องทำหน้าที่แก้ปัญห
แต่ละด้านและถ่วงดุลย์ระหว่างสองด้านอยู่ตลอดเวลา รัฐจะทำหน้าที่ดังกล่าวได้เพียงใดขึ้นอยู่กับ
ความสามารถของระบบการเมืองการบริหารของรัฐว่าจะนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่คือ เครื่องมือด้าน
การคลัง การใช้เหตุผลในด้านการบริหารและความจงรักภักดีของมวลชนมาใช้ประโยชน์ได้แค่ไหน
อย่างไร (ดู Offe 1976-a:58-63) แต่การแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ มีแนวโน้มจะก่อให้เกิดปัญหาวิกฤตการณ์
ทางการเมืองแก่รัฐเอง รัฐในสภาพของผู้ไกลเกลี่ยประนีประนอมข้อขัดแย้งดังกล่าวมานี้ เป็นลักษณะ
ของรัฐที่ไม่ได้เป็นเครื่องมือของชนชั้น แม้ว่าแยกไม่ออกจากผลประโยชน์ของชนชั้น แต่รัฐเป็นระบบ
เครือข่าย (network) ด้านกฎหมายและด้านสถาบันที่มีแบบแผนยึดถือสืบต่อกันมา ซึ่งจะครอบคลุมและ
วางเงื่อนไขให้แก่กระบวนการและกิจกรรมส่วนใหญ่ที่ดำเนินไปในสังคม ระบบเครือข่ายโยงใยแบบนี้
เป็นสิ่งที่สั่งสมสืบต่อกันมาตามประวัติศาสตร์ของสังคม รัฐจึงเป็นโครงสร้างของสังคมที่มีประวัติ
ศาสตร์ ซึ่งจะดำรงสืบต่อตัวเองเอาไว้โดยผ่านการแข่งขันและการผลิตแบบชุดรีดที่มีอยู่
(Carnoy, 1984:133)

O'Connor นั้น มีความคิดเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของรัฐในระบบทุนนิยมคล้ายคลึงกับ Offe
ในงานชิ้นสำคัญของ O'Connor คือ "The Fiscal Crisis of the State" (1973) เขาเห็นว่า รัฐทุนนิยม
จำเป็นต้องหาทางดำเนินการให้หน้าที่ 2 ประการสัมฤทธิ์ผล แต่หน้าที่ทั้งสองนี้มีลักษณะขัดแย้ง
กัน หน้าที่ดังกล่าวคือ การสะสมทุนของระบบทุนนิยมและการสร้างความชอบธรรม (O'Connor,
1973:6) นั่นก็คือรัฐจำเป็นต้องพยายามดำรงไว้หรือสร้างเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการสะสมทุนที่มีกำไร
ในเวลาเดียวกัน รัฐก็ต้องรักษาหรือสร้างสภาพเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม
ขึ้นมาด้วย แต่ถ้าวรรัฐมุ่งช่วยเหลือชนชั้นหนึ่งในการสะสมทุนจนทำให้ชนชั้นอื่นเสียประโยชน์ โดย
อาศัยวิธีการบังคับอย่างเปิดเผยเมื่อใด รัฐก็จะสูญเสียความชอบธรรมโดยทันที และจะเป็นเหตุให้ฐาน
ด้านความจงรักภักดีและการสนับสนุนที่มีต่อรัฐถูกทำลายไป ตัวอย่างเช่น รัฐส่งเสริมให้มีการพัฒนา
อุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วและมีผลกำไรสูง โดยการลดค่าจ้างขั้นต่ำของกรรมกรและออกกฎหมาย
ห้ามการสไตรค์ จะทำให้รัฐสูญเสียความชอบธรรมในสายตาของกรรมกรเป็นต้น ในทางตรงกัน
ข้าม หากรัฐเกิดละเลยไม่ช่วยเหลือส่งเสริมการสะสมทุนของระบบทุนนิยม รัฐก็จะสูญเสียที่มาแห่ง
อำนาจของตนเอง ทั้งนี้ เพราะอำนาจที่จะทำอะไรของรัฐนั้นเกิดจากความสามารถของเศรษฐกิจใน
การผลิตส่วนเกินให้แก่สังคมและจากภาษีอากรที่สกัดมาจากส่วนเกินดังกล่าว รัฐไม่มีอำนาจจะทำ
อะไรได้หากรัฐไม่มีรายได้ที่มาจากภาษีอากร ซึ่งเป็นผลมาจากการผลิตและการสะสมทุน

นั่นเอง

ในแง่การใช้จ่ายเงินของรัฐ การส่งเสริมการสะสมทุนและการสร้างความชอบธรรมดังกล่าว ทำให้รัฐต้องใช้จ่ายเงินออกไปใน 2 ด้าน คือ ด้านทุนทางสังคม (Social capital) และด้านการใช้สอยทางสังคม (social expenses) (O'Connor, 1973:6-7) ทุนทางสังคมเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นสำหรับการส่งเสริมการสะสมทุนให้มีกำไร ค่าใช้จ่ายนี้ประกอบด้วยค่าใช้จ่ายเงิน 2 ประเภทคือ การลงทุนทางสังคม (Social investment) กับการบริโภคทางสังคม (social consumption) การลงทุนทางสังคมนั้นได้แก่การใช้จ่ายเงินในโครงการและบริการต่าง ๆ ที่ทำให้ความสามารถในการผลิตดีขึ้นและทำให้ได้กำไรเพิ่มขึ้น เช่นการใช้จ่ายของรัฐในการสร้างนิคมอุตสาหกรรมหรือโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ การบริโภคทางสังคมได้แก่การใช้จ่ายเงินในโครงการและบริการที่มีผลให้รายจ่ายด้านสวัสดิการและความเป็นอยู่ของกรรมกรลดลง อันทำให้การผลิตมีกำไรมากขึ้น เช่นการที่รัฐเข้าไปช่วยเหลือด้านการประกันสังคมและสวัสดิการทำให้ต้นทุนด้านแรงงานของนายทุนลดลงและมีกำไรเพิ่มขึ้น ส่วนในด้านการใช้สอยทางสังคม ได้แก่การใช้จ่ายเงินของรัฐในโครงการและบริการที่ทำให้เกิดความสงบสุขขึ้นในสังคมอันได้แก่การใช้จ่ายด้านรัฐสวัสดิการทั้งหลายเช่น ด้านการศึกษา การสาธารณสุขและอื่น ๆ

หากรัฐมุ่งส่งเสริมการสะสมทุนโดยการเพิ่มการลงทุนทางสังคมมากขึ้น ก็จะทำให้ทุนผูกขาดเติบโตมากยิ่งขึ้น และผลที่ตามมาก็คือ รัฐก็ต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายในด้านการใช้สอยทางสังคมเพิ่มขึ้น (O'Connor, 1973:9) ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการสะสมทุนในระบบทุนนิยมนั้นจะนำไปสู่การกระจุกตัวและการรวมทุนเข้าสู่ศูนย์กลาง ทุนขนาดเล็กจะหายไปจนเหลือแต่ทุนขนาดใหญ่จำนวนน้อยนั่นคือเกิดภาวะผูกขาดขึ้น การเกิดทุนผูกขาดจะตามมาด้วยปัญหาการว่างงาน ความยากจน ความชงกักันทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ทำให้รัฐต้องยื่นมือเข้ามาแก้ปัญหา รัฐจึงต้องใช้จ่ายเงินด้านสวัสดิการมากขึ้น การที่รัฐจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินทั้งในด้านทุนทางสังคมและด้านการใช้สอยทางสังคมเพิ่มขึ้นเพื่อส่งเสริมการสะสมทุนและดำรงรักษาความชอบธรรมของตนเอาไว้ จะก่อให้เกิดแนวโน้มที่นำไปสู่วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองขึ้น (O'Connor, 1973:9) ทั้งนี้มีสาเหตุอยู่ 2 ประการคือ ประการแรก แม้ว่ารัฐจะทำให้ค่าใช้จ่ายด้านทุนในการผลิตเป็นภาระที่สังคมต้องใช้จ่ายแทนนายทุนมากขึ้นก็ตาม แต่ส่วนเกินในสังคม (social surplus) รวมทั้งการกำไรทั้งหลายกลับตกเป็นของเอกชน ในแง่นี้จะเห็นได้ว่ารัฐต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากเพื่อช่วยลดต้นทุนในการผลิต แต่กำไรและส่วนเกินจากการผลิตกลายเป็นของนายทุน สภาพเช่นนี้จะก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางการคลัง (fiscal crisis) อันเนื่องมาจากช่องว่างด้านโครงสร้างระหว่างรายจ่ายกับรายได้ของรัฐ เพราะรัฐต้องใช้จ่ายเงินไปมากกว่าที่จะได้รับมานั่นเอง ในประการที่สอง วิกฤตการณ์ด้านการคลังอาจเกิดขึ้น

จากการที่เอกชนนำเอาอำนาจรัฐไปใช้เพื่อแสวงหาเป้าหมายบางอย่าง กลุ่มผลประโยชน์ที่มีอำนาจในสังคมเช่น บรรษัทใหญ่ ๆ อุตสาหกรรม กลุ่มผลประโยชน์ทางธุรกิจทั้งหลายจะเรียกร้องโดยวิถีทางการเมืองให้รัฐใช้จ่ายเงินด้านการลงทุนทางสังคมเพิ่มขึ้นเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตน ในขณะที่เดียวกัน กรรมการก็อาจจะบีบบังคับให้รัฐใช้จ่ายเงินด้านการบริโภคทางสังคมมากขึ้น หรือคนว่างงานและคนยากจนอาจจะเรียกร้องให้รัฐใช้จ่ายเงินด้านสวัสดิการต่าง ๆ สูงขึ้น ผลที่เกิดขึ้นก็คือรัฐต้องใช้จ่ายเงินเกินความสามารถที่จะหามาได้และในระยะยาวย่อมนำไปสู่วิกฤตการณ์ด้านการคลัง นอกจากนี้การเรียกร้องของกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นการกระทำโดยผ่านกระบวนการทางการเมือง ซึ่งในหลายกรณีก่อให้เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงระหว่างกลุ่มต่าง ๆ หรือระหว่างกลุ่มเหล่านั้นกับรัฐ ในกรณีที่เป็นการขัดแย้งขั้นพื้นฐานในสังคม ก็อาจจะก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองและสังคมเป็นผลตามมาก็ได้

ในกรณีของ Block เขาพยายามเสนอทฤษฎีที่เรียกว่า “ทฤษฎีรัฐในแง่โครงสร้าง” (a structural theory of the state) ในบทความชื่อ *The Ruling Class Does Not Rule : Note on the Marxist Theory of the State* (1977) เขาชี้ให้เห็นว่ารัฐในสังคมทุนนิยมไม่ได้เป็นเครื่องมือของชนชั้นนายทุนและนายทุนเองก็ไม่ได้มีบทบาทในการปกครองของรัฐแต่อย่างใด แท้ที่จริงแล้วในสังคมทุนนิยมนั้น มีการแบ่งงานกันทำ (division of labor) ระหว่างผู้ทำหน้าที่สะสมทุนกับผู้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลกลไกของรัฐ ผู้ทำหน้าที่สะสมทุนนั้นรู้สำนึกถึงผลประโยชน์ของพวกตนในฐานะที่เป็นนายทุน แต่คนเหล่านี้โดยทั่วไปหาได้รู้ว่าในสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น การที่จะดำรงสืบต่อระเบียบสังคมแบบทุนนิยมเอาไว้ั้น จำเป็นจะต้องทำอะไรบ้าง แต่รัฐบาลผู้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลกลไกของรัฐนั้น ถูกบีบบังคับให้เอาใจจดจ่ออยู่กับการดำรงสืบต่อ (reproduction) ของระเบียบสังคมดังกล่าวอย่างมาก เพราะอำนาจของบุคคลเหล่านี้จะมีสืบต่อไปได้ ขึ้นอยู่กับการดำรงอยู่ของระเบียบทางการเมืองและเศรษฐกิจนั่นเอง (Block, 1977:10) Block ชี้ให้เห็นต่อไปอีกว่า ถึงแม้จะมีการแบ่งงานกันทำระหว่างรัฐและชนชั้นนายทุน รัฐก็มีแนวโน้มที่จะรับใช้ผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนมากกว่าชนชั้นอื่น เหตุที่เป็นอย่างนั้นเกิดจากสภาพความสัมพันธ์ในแง่โครงสร้างระหว่างรัฐบาลผู้ควบคุมดูแลรัฐ (state manager) นายทุนและกรรมการ ตัวของรัฐเองไม่ได้เป็นเครื่องมือของนายทุนหรือกรรมการ แต่ที่รัฐรับใช้ผลประโยชน์ทั่วไปของชนชั้นนายทุน ไม่ว่านายทุนจะเรียกร้องหรือไม่ก็ตาม นั้น เกิดจากแรงบีบบังคับของกลไกด้านโครงสร้างบางอย่างที่มีต่อรัฐ (Block, 1977:12) กลไกด้านโครงสร้างดังกล่าวแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ กลไกปลีกย่อย (subsidiary structural mechanisms) และกลไกหลัก (major structural mechanisms) สำหรับกลไกปลีกย่อยหรือกลไกรองนั้นประกอบด้วยเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ ที่นายทุนหรือตัวแทนใช้ผลักดันรัฐให้กำหนดนโยบายที่สอดคล้องกับผล

ประโยชน์ของชนชั้นตนโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ เช่นการบริจาคเงินให้พรรคการเมือง การเข้าไปต่อรองผลประโยชน์กับนักการเมืองและข้าราชการ เป็นต้น กลไกบล็อคย่อยอีกอย่างหนึ่งคือ การครองความเป็นใหญ่ทางวัฒนธรรม (cultural hegemony) ของชนชั้นทุนนิยม ในสังคมทุนนิยมนั้น กิจกรรมของรัฐจะถูกจำกัดขอบเขตให้อยู่ในกรอบวัฒนธรรมแบบทุนนิยม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ถึงแม้ว่ากรอบเกณฑ์ดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ แต่ถ้ารัฐเกิดไปละเมิดสิ่งที่ยอมรับกันในเวลานั้นเข้ารัฐจะสูญเสียความชอบธรรมและการสนับสนุนจากประชาชนไปอย่างมาก รัฐจึงไม่กล้าที่จะกำหนดนโยบายที่ต่อต้านผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนที่สังคมยอมรับ

ในแง่กลไกหลัก Block เห็นว่ามีอยู่ 2 ประการ (ดู Block, 1977:15-24 และ 27) กลไกแรกคือ การดำรงกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้อยู่ในระดับที่ยอมรับได้ (the maintenance of some reasonable level of economic activity) กลไกด้านโครงสร้างนี้จะทำหน้าที่เป็นตัวคอยบีบบังคับไม่ให้ผู้ควบคุมดูแลรัฐกระทำการที่ขัดกับผลประโยชน์ทั่วไปของนายทุนและให้ดำเนินนโยบายที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของชนชั้นดังกล่าว กลไกด้านโครงสร้างประการที่สองคือ การต่อสู้ขัดแย้งระหว่างชนชั้น (class struggle) กลไกนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้รัฐต้องหาทางปรับปรุงระบบทุนนิยมให้เป็นไปอย่างมีเหตุผล ในกรณีของกลไกแรก จะเห็นได้ว่า รัฐจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพราะสภาพเศรษฐกิจจะเป็นตัวกำหนดว่ารัฐซึ่งมีรายได้มาจากภาษีอากรและการกักขังจะสามารถหาเงินมาใช้จ่ายได้แค่ไหน ถ้าเศรษฐกิจอยู่ในภาวะทรุดโทรม รายได้ของรัฐก็ไม่พอแก่การใช้จ่าย นอกจากนี้ หากระดับกิจกรรมทางเศรษฐกิจเกิดลดต่ำลง ซึ่งอาจจะนำไปสู่การเพิ่มภาวะว่างงาน การขาดแคลนสินค้าที่จำเป็นและอื่น ๆ ก็จะทำให้การสนับสนุนของคนส่วนใหญ่ที่มีต่อรัฐบาลลดลง และอาจจะทำให้รัฐบาลนั้นต้องสูญเสียอำนาจไปได้ เนื่องจากในระบบทุนนิยม การขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจลงทุนของนายทุน รัฐจึงไม่กล้าที่จะดำเนินการใด ๆ ที่นำไปสู่การลดการลงทุนหรือการทำให้ความมั่นใจด้านธุรกิจต้องสูญเสียไป แต่จะสนับสนุนให้มีการลงทุนหรือสะสมทุนมากขึ้น สำหรับกลไกหลักประการที่สอง การต่อสู้ขัดแย้งทางชนชั้นระหว่างชนชั้นกรรมาชีพกับนายทุนนั้น นอกจากจะทำให้เกิดความสำนึกทางชนชั้นขึ้นมา ยังมีส่วนผลักดันให้เกิดการพัฒนา ระบบทุนนิยมอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนา ด้านพลังในการผลิตหรือเทคโนโลยีในรูปของการนำเครื่องจักรกลมาใช้แทนแรงงานกรรมกรมากขึ้น นอกจากนั้นการเรียกร้องของกรรมกรเกี่ยวกับสวัสดิการด้านต่าง ๆ ก็ทำให้เกิดการปรับปรุงคุณภาพของแรงงานให้สูงขึ้น เช่นกรรมกรมีการศึกษาดีขึ้น ซึ่งเป็นผลให้การผลิตในระบบทุนนิยมมีประสิทธิภาพมากขึ้นไปด้วย การเรียกร้องและต่อสู้ของกรรมกรนั้น บีบบังคับให้รัฐต้องขยายบทบาทของตนเองในด้านการ

ควบคุมจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและการให้บริการต่าง ๆ มากขึ้น รัฐจึงจำเป็นต้องดำเนินการปรับปรุงสภาพระบบทุนนิยมให้ดำเนินไปด้วยดี และเป็นไปตามหลักเหตุผลมากขึ้น เพื่อให้ระบบนี้สามารถอยู่รอดได้แม้จะมีการขัดแย้งระหว่างชนชั้นอยู่ก็ตาม

Block ได้ย้าถึงสภาพของรัฐที่เป็นอิสระจากอำนาจของชนชั้นอีกครั้งหนึ่งในบทความชื่อ “Beyond Relative Autonomy: State Managers as Historical Subject” (1980) เขาชี้ให้เห็นว่าอำนาจรัฐนั้นเกิดขึ้นมาโดยตัวของมันเอง (*sui generis*) และไม่อาจถือได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกับอำนาจของชนชั้น แต่แน่นอนทีเดียวการใช้อำนาจรัฐจะเป็นไปตามสภาพแวดล้อมทางชนชั้นของแต่ละสังคม ในแต่ละสังคมอำนาจรัฐจะถูกบีบคั้นโดยอำนาจของชนชั้นมากน้อยต่างกันไป รัฐบาลหรือผู้ควบคุมดูแลรัฐเป็นผู้ที่มุ่งแสวงหาประโยชน์ให้แก่ตัวเองมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยการมุ่งให้ได้อำนาจเกียรติยศและความมั่งคั่งให้มากที่สุด แต่การแสวงหาผลประโยชน์ดังกล่าวของรัฐ ถูกจำกัดโดยกติกาทางการเมืองและรูปแบบความสัมพันธ์ทางชนชั้นในสังคม แต่ในหลายกรณีก็เป็นไปได้ที่รัฐแสวงหาประโยชน์ให้แก่ตนโดยการละเมิดข้อจำกัดทั้งสองโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระทำการที่คุกคามต่อผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุน แต่เนื่องจากชนชั้นกษัตริย์ไม่อาจอยู่ได้โดยไม่มีรัฐ ชนชั้นนี้จึงจำเป็นต้องหาทางอยู่ร่วมกันกับรัฐเพื่อความอยู่รอด อย่างไรก็ตาม ในสังคมทุนนิยมนั้น พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่วิถีการผลิตแบบทุนนิยมครอบงำสังคมได้ทำให้ผู้เป็นเจ้าของทุนได้เปรียบรัฐสามารถผลักดันไม่ให้รัฐแตะต้องสิทธิในทรัพย์สินของนายทุน และยังทำให้รัฐต้องใช้อำนาจไปในทางที่เสริมสร้างความเข้มแข็งต่อกระบวนการสะสมทุนอีกด้วย

จากความคิดของนักวิชาการทั้งสามที่กล่าวมาข้างต้น ย่อมเห็นได้ชัดเจนว่าทุกคนมองรัฐในแง่ที่เป็นสถาบันอิสระทางการเมือง ซึ่งมีผลประโยชน์เฉพาะของตนเอง ที่แตกต่างไปจากผลประโยชน์ของชนชั้น แต่การที่รัฐต้องดำเนินนโยบายในลักษณะที่ตอบสนองต่อผลประโยชน์ทั่วไปของชนชั้นนายทุนหรือเข้าข้างนายทุนนั้น เป็นเพราะในสังคมทุนนิยมที่วิถีการผลิตแบบทุนนิยมครอบงำอยู่ รัฐจำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรและรายได้ที่มาจากกระบวนการผลิตและการสะสมทุนแบบนี้นั่นเอง ความคิดเช่นนี้ มีลักษณะที่แหวกออกจากกรอบความคิดมาร์กซิสต์ดั้งเดิมไปมากทีเดียว ถึงแม้จะยังคงดำรงวิธีการมองปัญหาแบบมาร์กซิสต์อยู่ก็ตาม ลักษณะความคิดเกี่ยวกับรัฐเช่นนี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการนำเอากรอบความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการพัฒนาทฤษฎีในกรณีของ Offe เขาได้อาแนวความคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ระบบมาใช้ในการวิเคราะห์รัฐอย่างเห็นได้ชัด ส่วน Block นั้น ความคิดเกี่ยวกับรัฐและอำนาจรัฐของเขาได้รับอิทธิพลค่อนข้างมากจากความคิดของ Weber ซึ่งมองรัฐในแง่ผู้ผูกขาดการใช้กำลังและความรุนแรงในสังคม (ดู Block, 1980) สำหรับ O'Connor ถึงแม้จะใช้วิธีการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ก็ตาม ทฤษฎีของเขาได้รับอิทธิพล

ด้านความคิดจากมาร์กซิสต์ยุคคลาสสิกค่อนข้างน้อย แรงบันดาลใจที่ทำให้เขาสนใจปัญหาการคลังของรัฐ มาจากงานด้านการเมืองในแง่การคลัง (fiscal politics) ของนักวิชาการมาร์กซิสต์ชาวเยอรมันชื่อ Goldscheid รวมทั้งงานของนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยม เช่น Schumpeter (ดู O'Connor, 1973:3-5) แน่นนอนทีเดียว ลักษณะการพัฒนาทฤษฎีของนักวิชาการทั้งสามดังกล่าวมานี้ ย่อมจะก่อให้เกิดการไม่ยอมรับจากผู้ที่ยึดมั่นกับความคิดมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมไม่น้อยทีเดียว

การอธิบายในแง่การต่อสู้ทางชนชั้น ทฤษฎีที่มุ่งวิเคราะห์รัฐในแง่ของการต่อสู้ด้านชนชั้น โดยทั่วไปมักถือว่ารัฐทุนนิยมนั้นเป็นผลผลิตจากการต่อสู้ทางชนชั้น อันเป็นลักษณะพื้นฐานของสังคมนิยม ดังนั้น รัฐจึงมีสภาพเป็นรัฐของชนชั้น (class state) แต่ก็เป็นที่จำเป็นต้องยอมรับข้อเรียกร้องของชนชั้นอื่น ๆ ด้วย ลักษณะของการต่อสู้ด้านชนชั้นระหว่างชนชั้นต่าง ๆ หรือกลุ่มอำนาจต่าง ๆ จะแสดงออกในรูปของการแย่งชิงอำนาจและการใช้อิทธิพลที่ดำเนินอยู่ในกลไกต่าง ๆ ของรัฐ (ดู Carnoy, 1984:251) มีนักทฤษฎีรัฐจำนวนไม่น้อยที่พิจารณารัฐในแง่มุมของการต่อสู้ระหว่างชนชั้น ตัวอย่างเช่น Poulantzas, Milliband, Esping-Andersen, Friedland, และ Wright เป็นต้น

ในกรณีของ Poulantzas เห็นได้ชัดว่าเขาได้เน้นหนักอิทธิพลของการต่อสู้ระหว่างชนชั้นที่มีต่อรัฐ ตั้งแต่ในงานเขียนเล่มแรกคือ Political Power and Social Classes จนถึงงานชิ้นสุดท้ายอันได้แก่ State, Power, Socialism เขาเห็นว่ารัฐเป็นสิ่งที่ได้มาโดยแรงบีบคั้น (condensation) จากสัมพันธภาพด้านพลังอำนาจระหว่างชนชั้นและกลุ่มชนชั้นย่อย (class factions) ทั้งหลาย (Poulantzas, 1980:128-129) ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชนชั้นที่มีอำนาจครอบงำสังคมนิยมอยู่นั้น Poulantzas ระบุว่ารัฐไม่ได้มีฐานะเป็นเครื่องมือของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งโดยตรง แต่รัฐก็ไม่ได้มีอิสระในตัวเองอย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะรัฐเองไม่ได้มีเอกภาพ หากแต่ถูกแบ่งแยกออกจากกัน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือในตัวของมันเองนั้น รัฐมีสภาพการขัดแย้งอยู่ภายใน ซึ่งเป็นผลที่เกิดมาจากการขัดแย้งระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มชนชั้นย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้นนโยบายของรัฐจึงเป็นผลลัพธ์จากความขัดแย้งระหว่างชนชั้นที่ดำเนินการอยู่ในรัฐนั่นเอง (ดู Poulantzas, 1980:131-134) ในสังคมนิยมนี้ ด้วยเหตุที่ชนชั้นกฏมพีหรือกลุ่มชนชั้นย่อย ๆ ของชนชั้นนี้มีบทบาทครอบงำหรือครองความเป็นใหญ่อยู่ นโยบายของรัฐส่วนใหญ่จึงมักจะตอบสนองต่อผลประโยชน์ของคนในชนชั้นดังกล่าว แต่แน่นอนทีเดียวนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อมวลชนโดยทั่วไปคงจะเกิดขึ้นได้ตราบเท่าที่ไม่กระทบต่อการดำรงและการสืบทอดการครอบงำและการขูดรีดทางชนชั้น เพราะเหตุนี้เอง Poulantzas จึงเห็นว่ารัฐทำหน้าที่เป็นตัวแทนและคอยจัดระเบียบผลประโยชน์ระยะยาวให้แก่กลุ่มชนชั้นย่อย ๆ ของพวกกฏมพีที่ซึ่งรวมตัวกันเป็นกลุ่มอำนาจ (power block) รัฐได้สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางการเมือง (political unity) ให้แก่ชนชั้นที่มีอำนาจครอบงำอยู่ ดังนั้นจึงทำให้ชนชั้นนี้มีอำนาจครอบงำอยู่

ได้ (Poulantzas, 1980:127; Poulantzas, 1978:189) ในทางตรงกันข้าม รัฐจะพยายามทำให้ชนชั้นที่ถูกครอบงำไม่สามารถรวมตัวกันได้ โดยการทำให้พวกเขาแตกแยกกัน และโดยการใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเครื่องมือครอบงำ สภาพอย่างนี้เรียกได้ว่ารัฐมีฐานะเป็นตัวแทนผลประโยชน์ทางการเมืองของชนชั้นที่มีอำนาจนั่นเอง

อย่างไรก็ดี รัฐในสังคมนิยมนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับสถาบันอื่น ๆ แล้ว จะมีสภาพเป็นอิสระในตัวเอง (relative autonomy) จากชนชั้นที่มีอำนาจครอบงำในสังคม ทั้งนี้เกิดจากตำแหน่งของรัฐในโครงสร้างการผลิตแบบทุนนิยม และจากความสัมพันธ์ของรัฐที่มีต่อการต่อสู้ระหว่างชนชั้น โดยเฉพาะ (Poulantzas, 1978:275) ในแง่ความสัมพันธ์ด้านการผลิต จะเห็นได้ว่าในระบบทุนนิยมโครงสร้างด้านกฎหมายและการเมืองของรัฐมีสภาพเป็นอิสระในตัวเองจากความสัมพันธ์ทางการผลิต ในด้านการต่อสู้ระหว่างชนชั้น การมีอิสระในตัวเองของรัฐก็สะท้อนออกมาในรูปของการที่การต่อสู้ระหว่างชนชั้นทางด้านเศรษฐกิจแยกตัวเป็นอิสระจากการต่อสู้ระหว่างชนชั้นทางการเมือง (Poulantzas, 1978:275) ดังนั้นในสภาพอย่างนี้ รัฐจึงดูเหมือนว่าอยู่เหนืออำนาจของชนชั้นและเป็นกลาง ด้วยเหตุนี้รัฐจึงสามารถแสดงบทบาทตัวแทนของชาติ และประชาชนทุกคนได้อย่างชอบธรรมในสายตาของคนทั่วไป

ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับเศรษฐกิจในปัจจุบัน Poulantzas, (1980:167-179) เห็นว่าสภาพการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ในความสัมพันธ์ทางการเมือง การแบ่งงานกันทำ การสกัดเอามูลค่าส่วนเกินและสภาพการดำรงอยู่และสืบต่อของแรงงานกรรมกรนั้น ทำให้กิจกรรมหลายอย่าง เช่นการฝึกอบรมกรรมกร การวางผังเมือง การขนส่ง การรักษาสุขภาพแวล้อม ซึ่งเคยอยู่นอกกิจกรรมการผลิตได้ถูกรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการขยายตัวและการสร้างทุนมากขึ้นทุกที การเปลี่ยนรูปของระบบทุนนิยมดังกล่าว ทำให้รัฐต้องขยายบทบาทด้านเศรษฐกิจของตนออกไปและเข้ามารับผิดชอบในการเสริมสร้างทุนมากขึ้น การขยายบทบาทของรัฐออกไปเช่นนี้ไม่ได้ทำให้รัฐมีอำนาจมากขึ้นแต่อย่างใด แต่กลับทำให้รัฐต้องพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจมากขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เพราะการพัฒนาในลักษณะนี้ทำให้สภาพเศรษฐกิจและสังคมต้องขึ้นอยู่กับกระบวนการสะสมทุนมากขึ้น และการดำเนินงานของรัฐเองก็ถูกกำหนดโดยกระบวนการดังกล่าวมากขึ้นเรื่อย ๆ อนึ่ง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับเศรษฐกิจที่กล่าวมาแล้ว ยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านอุดมการณ์อีกด้วย โดยจะทำให้เกิดการมองรัฐในฐานะผู้กำกับความเติบโตด้านเศรษฐกิจและความอยู่ดีกินดีของประชาชน ซึ่งสะท้อนออกมาเป็นอุดมการณ์แบบรัฐสวัสดิการ ในทัศนะของ Poulantzas นั้น การเข้าแทรกแซงทางเศรษฐกิจของรัฐในสังคมนิยมปัจจุบัน อันที่จริงมีวัตถุประสงค์ที่จะต่อต้านหรือป้องกันไม่ให้เกิดแนวโน้มที่อัตราค่าไรในการผลิตแบบทุนนิยมตกต่ำลงเป็น

สำคัญ แน่นนอนที่เดียวมาตรการและนโยบายต่าง ๆ ของรัฐในด้านนี้ย่อมเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มชนชั้นย่อยที่เป็นใหญ่อยู่ในสังคมอันได้แก่กลุ่มทุนผูกขาด มากกว่าคนกลุ่มอื่นในสังคม

อย่างไรก็ดี การแทรกแซงของรัฐในทางเศรษฐกิจมีข้อจำกัดด้านโครงสร้างอยู่ในตัวของมันเอง (Poulantzas, 1980:190-193) ทำให้รัฐไม่อาจจะก้าวไปไกลกว่านั้น ข้อจำกัดประการหนึ่งก็คือ ลักษณะการแบ่งขอบเขตกิจกรรมกันระหว่างรัฐกับเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยมธรรมชาติของกระบวนการผลิตการขยายตัวและการสะสมทุนของระบบทุนนิยมไม่เปิดโอกาสให้รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องได้โดยตรง ทั้งนี้เพราะกระบวนการทั้งหลายนั้นเป็นกิจกรรมของเอกชน เมื่อรัฐจำเป็นต้องยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้อง รัฐก็ต้องมาติดกับของตนเอง เพราะรัฐไม่อาจจะยื่นมือเข้ามาแทรกแซงได้มากกว่าที่เป็นอยู่ และขณะเดียวรัฐก็ไม่อาจจะปล่อยให้ทุนแก้ปัญหาเศรษฐกิจทั้งหมดด้วยตนเอง ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งได้แก่ข้อจำกัดด้านทรัพยากรของรัฐ รัฐมีรายได้หลักมาจากการเก็บภาษี ซึ่งมาจากกำไรของทุน ดังนั้น รายได้ของรัฐจึงผูกติดอยู่กับอัตรากำไรซึ่งขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่ตลอดเวลา ผลที่ตามมาก็คือ รัฐไม่อาจจะควบคุมและวางแผนเกี่ยวกับรายได้ของตนเอง และหลายกรณีก็ส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ทางการคลังขึ้น รายได้ที่จำกัดและไม่แน่นอนดังกล่าวทำให้รัฐไม่สามารถแทรกแซงเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ตามต้องการ ข้อจำกัดด้านโครงสร้างที่กล่าวมานี้ ยังได้รับผลกระทบมาจากการต่อสู้ระหว่างชนชั้นอีกด้วย การต่อสู้แย่งชิงผลประโยชน์ระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มชนชั้นย่อย ๆ ที่มีต่อนโยบายและมาตรการด้านเศรษฐกิจของรัฐ โดยเฉพาะการต่อต้านของมวลชนต่อนโยบายที่ให้ประโยชน์แก่ฝ่ายทุนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือหลายกลุ่มนั้น ทำให้รัฐไม่อาจจะยื่นมือเข้าไปแทรกแซงด้านเศรษฐกิจได้มากขึ้น ในกรณีของการขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจก็เช่นเดียวกัน ได้จำกัดบทบาทด้านเศรษฐกิจของรัฐไปในตัว สภาพของกลไกของรัฐที่มีอิสระในตัวเอง และการขัดแย้งกันเองค่อนข้างสูงก็ยิ่งทำให้การต่อสู้ระหว่างชนชั้นเกิดขึ้นภายในโครงสร้างของรัฐเองได้อย่างเต็มที่ และเป็นผลทำให้รัฐไม่อาจจะดำเนินการแทรกแซงได้ดังปรารถนาหรือไม่อาจจะดำเนินการได้ ดังนั้นรัฐจึงต้องจำกัดบทบาทของตนเองไปโดยปริยาย

สำหรับ Miliband ทศนะของเขาที่มีต่อรัฐในช่วงหลังจะเห็นได้ชัดในงานเขียน *Marxism and Politics* ซึ่งเขาใช้ความคิดเกี่ยวกับชนชั้นเป็นหลักในการวิเคราะห์รัฐทุนนิยม Miliband (1979: 66-67,74) เห็นว่า รัฐทุกรัฐเป็นรัฐของชนชั้น (class state) ในสังคมทุนนิยมรัฐก็เป็นรัฐของชนชั้น ทุนที่ครองอำนาจอยู่ แต่รัฐไม่ใช่เครื่องมือของชนชั้นที่รับใช้ชนชั้นอย่างตรงไปตรงมา ขณะเดียวรัฐก็ไม่อยู่เหนือการขัดแย้งระหว่างชนชั้น หากแต่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการขัดแย้งดังกล่าวโดยตรงเลยทีเดียว ด้วยเหตุที่รัฐเข้าไปมีบทบาทแทรกแซงในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมอย่างกว้างขวางและสม่ำเสมอ ชนชั้นที่มีอำนาจจึงสามารถใช้รัฐให้เป็นประโยชน์ในการครอบงำชนชั้นอื่น ในสภาพอย่าง

นี้ รัฐจึงมีสภาพที่เป็นวิถีทางอย่างหนึ่งในการใช้อำนาจครอบงำของชนชั้นนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ภายใต้อำนาจของชนชั้นกลุ่มหนึ่งเอง มีการแตกแยกออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ หลายกลุ่ม ซึ่งมีผลประโยชน์ต่างกันและขัดแย้งกันอยู่ ชนชั้นนี้จึงไม่มีอำนาจเหนือรัฐอย่างเต็มที่ เป็นเพียงแต่รัฐเข้าข้างชนชั้นนี้เท่านั้น มิหนำซ้ำรัฐยังต้องเข้าไปทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนีประนอมผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มต่าง ๆ ในชนชั้นนี้อีกด้วย

ในสังคมทุนนิยมอันเป็นสังคมที่มีชนชั้นและการขัดแย้งระหว่างชนชั้นเป็นสิ่งปรกติวิสัยนั้น รัฐไม่อาจจะทำตัวเป็นเครื่องมือของชนชั้นที่มีอำนาจครอบงำอย่างชัดเจนได้ เพราะจะทำให้รัฐไม่ได้รับการยอมรับจากคนส่วนใหญ่ ซึ่งจะมีผลให้รัฐไม่สามารถแสดงบทบาทของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นรัฐจึงจำเป็นต้องมีความเป็นอิสระในการดำเนินงานของตนเองอยู่ระดับหนึ่ง ความเป็นอิสระดังกล่าวนี้เป็นความเป็นอิสระในตัวเองของรัฐในเชิงเปรียบเทียบ (relative autonomy) เท่านั้น ไม่ได้หมายความว่ารัฐจะเป็นอิสระจากอำนาจของชนชั้นโดยสิ้นเชิง ในแง่นี้ Miliband (1979:83) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ความเป็นอิสระในตัวเองในเชิงเปรียบเทียบนี้เป็นระดับของเสรีภาพที่รัฐมีอยู่ ในการที่จะกำหนดว่าในการดำเนินการเพื่อผลประโยชน์แห่งชาติตามทัศนะของผู้มีอำนาจนั้น จะทำให้ดีที่สุดได้อย่างไร ซึ่งอันที่จริงแล้วก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรับใช้ผลประโยชน์ของชนชั้นผู้มีอำนาจนั่นเอง ระดับของเสรีภาพดังกล่าวจะมีมากน้อยต่างกันไปในแต่ละรัฐ สภาพความเป็นอิสระในตัวเองในเชิงเปรียบเทียบดังกล่าว เปิดโอกาสให้รัฐมีความคล่องตัวและความยืดหยุ่นในการทำงานเพื่อชนชั้นได้มาก Miliband (1979:87) ซึ่งให้เห็นว่าสภาพความเป็นอิสระในเชิงเปรียบเทียบนี้เอง ทำให้รัฐในสังคมทุนนิยมสามารถแสดงบทบาทหลักของตนได้ นั่นคือ บทบาทในฐานะหน่วยงานสำหรับการปฏิรูปสังคม ทั้งนี้เพื่อช่วยให้ระบบทุนนิยมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง แต่แน่นอนทีเดียวการแสดงบทบาทนี้ของรัฐไม่จำเป็นต้องได้รับการยอมรับจากกลุ่มต่าง ๆ ในชนชั้นที่มีอำนาจครอบงำทุกกลุ่ม ในบางกรณีอาจจะถูกบางกลุ่มต่อต้านก็ได้

ในแง่ของหน้าที่ของรัฐทุนนิยม Miliband (1979:90) เห็นว่ารัฐมีหน้าที่สำคัญอยู่ 4 ประการ คือ 1) หน้าที่ด้านการปราบปราม (repressive function) 2) หน้าที่ด้านอุดมการณ์และวัฒนธรรม (ideological - cultural function) 3) หน้าที่ด้านเศรษฐกิจ และ 4) หน้าที่ด้านการระหว่างประเทศ (international function) หน้าที่แรกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการรักษากฎหมายและความเป็นระเบียบของสังคม รัฐจะเข้าไปแทรกแซงและควบคุมไม่ให้เกิดการขัดแย้งระหว่างชนชั้นลุกลามไปจนเป็นอันตรายต่อระบบการครอบงำแบบทุนนิยมที่มีอยู่ โดยอาศัยกลไกต่าง ๆ ของรัฐ เช่น ตำรวจ ศาล ผู้คุม ฯลฯ หน้าที่ประการที่สองนั้น เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันในสังคมเกี่ยวกับระเบียบสังคมที่เป็นอยู่ ขณะเดียวกันก็ลดทอนความขัดแย้งด้านความมั่งคั่ง สำหรับหน้าที่ประการ

ที่สามซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญอย่างยิ่งของรัฐทุนนิยม คือภารกิจของรัฐในการเข้าไปแทรกแซงด้านเศรษฐกิจเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาาระบบทุนนิยม การเข้าไปแทรกแซงดังกล่าว โดยทั่วไปจะสอดคล้องกับหลักการและเหตุผลของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม และอยู่ในกรอบที่วิธีการผลิตแบบนี้กำหนดไว้ ส่วนหน้าที่ประการสุดท้าย เป็นหน้าที่ในการเสริมสร้างสิ่งที่ถือกันว่าเป็นผลประโยชน์แห่งชาติ ในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการภายนอกประเทศ หน้าที่ทั้ง 4 ประการนี้ มีส่วนเกื้อกูลต่อการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบทุนนิยม ซึ่งแสดงออกมาในรูปของอำนาจครอบงำของชนชั้นทั้งสี่

ทางด้าน Esping-Andersen, Friedland และ Wright นั้น ความคิดเกี่ยวกับรัฐทุนนิยมของบุคคลทั้งสามปรากฏอยู่ในบทความที่พวกเขาาร่วมกันเขียนขึ้นชิ้นหนึ่ง คือ “Mode of Class Struggle and the Capitalist State” ในบทความชิ้นนี้ นักวิชาการนีโอมาร์กซิสต์ทั้งสามได้เสนอแนวพิจารณารัฐทุนนิยมออกมาแนวหนึ่งคือ การพิจารณาในแง่การต่อสู้ระหว่างชนชั้นในด้านการเมือง (political class struggle) ซึ่งมุ่งวิเคราะห์รัฐในแง่ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องต่อกันและกันระหว่างการต่อสู้ระหว่างชนชั้น โครงสร้างของรัฐ และนโยบายของรัฐ

ในการพิจารณาเกี่ยวกับโครงสร้างของรัฐ บุคคลทั้งสามเห็นว่า โครงสร้างของรัฐมีสภาพเป็นเป้าหมาย (object) อย่างหนึ่งในการต่อสู้ระหว่างชนชั้น (Esping-Andersen, et al, 1977:190) การต่อสู้ดังกล่าวจะแสดงออกมาในรูปของการขัดแย้งทางการเมืองในการจัดโครงสร้างอำนาจของรัฐ โดยฝ่ายชนชั้นนายทุนจะพยายามผลักดันโครงสร้างของรัฐไปในทางที่ไม่เปิดโอกาสให้ชนชั้นกรรมกรดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่คุกคามต่อการครอบงำทางการเมืองและผลประโยชน์ของชนชั้นตน แต่ขณะเดียวกันการเรียกร้องของกรรมกรก็ทำให้ความพยายามดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะกรรมกรเองก็พยายามผลักดันอำนาจรัฐให้มีลักษณะดังที่ตนต้องการเช่นเดียวกัน นอกจากจะมีฐานะเป็นเป้าหมายแล้ว โครงสร้างของรัฐยังมีสภาพเป็นผลผลิต (output) และตัวกำหนดอย่างหนึ่งในการต่อสู้ระหว่างชนชั้นอีกด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะการขัดแย้งระหว่างชนชั้นในด้านการเมืองเป็นการขัดแย้งในเรื่องของโครงสร้างอำนาจของรัฐ และโครงสร้างอำนาจดังกล่าวจะมีสภาพอย่างไร ก็เป็นผลที่มาจาก การต่อสู้เช่นว่านั้น และผลลัพธ์ดังกล่าวก็จะกำหนดรูปแบบ, ขอบข่าย, และความเป็นไปได้ในการเรียกร้องของชนชั้นที่เกี่ยวข้องในอนาคต ดังนั้น โครงสร้างของรัฐ จึงเป็นผลสะท้อนที่เกิดจากความขัดแย้งในการต่อสู้ระหว่างชนชั้นกรรมกรและนายทุน (Esping-Andersen, et al 1977:191-192) นั้นเอง

การวิเคราะห์ของ Esping-Andersen, Friedland และ Wright (1977:198) เกี่ยวกับโครงสร้างของรัฐ อาจสรุปออกมาในลักษณะข้อเสนอได้ 4 ประการ คือ

1) จะต้องมองว่าโครงสร้างของรัฐเป็นผลที่ตามมา (outcome) จากการต่อสู้ระหว่างชนชั้นมากกว่าที่จะมองโครงสร้างดังกล่าวว่าเป็นกลไกในการดำรงสืบทอดสังคมทุนนิยมและกลไกในการปราบปรามชนชั้นกรรมกร

2) โครงสร้างเหล่านี้จะคอยรวมขมข้อขัดแย้งระหว่างข้อเรียกร้องจากชนชั้นที่ครองอำนาจซึ่งเป็นปัจจัยที่เข้าไป (input) สู่อำนาจกับผลผลิตตามหน้าที่ (functional output) ซึ่งรัฐผลิตออกมา

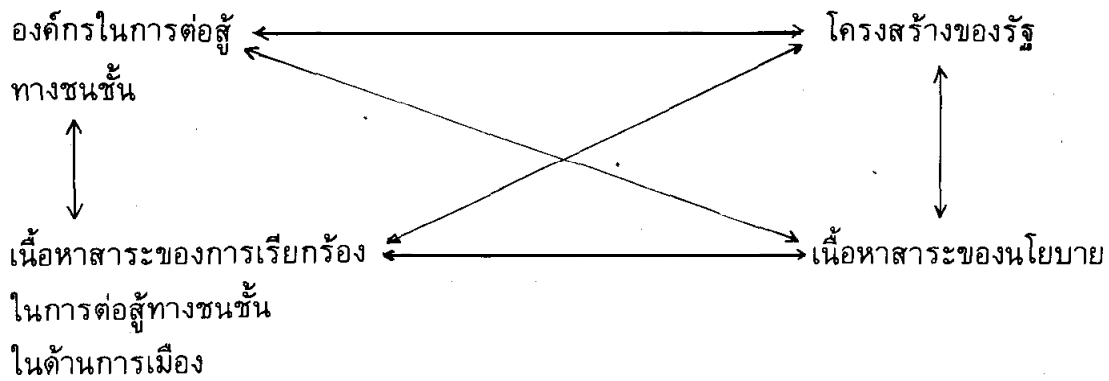
3) เมื่อใดที่ชนชั้นนายทุนประสบความสำเร็จในการทำให้โครงสร้างของรัฐเป็นไปในลักษณะที่ต้องการ โครงสร้างเหล่านี้จะทำให้ชนชั้นดังกล่าวบรรลุผลสำเร็จในภารกิจสำคัญ 2 ประการคือ ก) โครงสร้างดังกล่าวจะจำกัดการแทรกแซงของรัฐให้อยู่ในแวดวงที่สอดคล้องกับข้อกำหนดในการสะสมทุน ข) โครงสร้างรัฐเหล่านี้จะทำให้ชนชั้นกรรมกรเป็นกลางในทางการเมือง ในแง่ที่ทำให้ข้อเรียกร้องทางการเมืองของชนชั้นนี้ ไม่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่ของความสัมพันธ์ทางสังคมแบบทุนนิยม

4) อย่างไรก็ตาม โครงสร้างเหล่านี้ก็ยังมีลักษณะขัดแย้งอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพราะว่า โครงสร้างของรัฐดังกล่าวไม่อาจแก้ปัญหาการต่อสู้ระหว่างชนชั้นทางการเมืองได้โดยสิ้นเชิง เพราะโครงสร้างดังกล่าวไม่อาจเข้าไปครอบงำกรรมกรได้อย่างเต็มที่ หรือทำให้เป็นกลางได้ทั้งหมด ปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่ว่าจะมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นในรัฐหรือไม่ หากอยู่ที่ว่าความขัดแย้งนั้นรุนแรงแค่ไหน และชนชั้นกรรมกรแสวงประโยชน์จากข้อขัดแย้งเหล่านั้นอย่างไร

ในด้านความเกี่ยวพันกันระหว่างการต่อสู้ระหว่างชนชั้นกับนโยบายของรัฐ นักวิชาการทั้งสามเน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาสาระ (content) ของการต่อสู้ทางชนชั้นในด้านการเมืองกับนโยบายที่รัฐผลิตออกมา โดยพิจารณาในแง่ลักษณะการเรียกร้องให้รัฐเข้าแทรกแซงในระบบทุนนิยม การแทรกแซงของรัฐตามข้อเรียกร้องกันนั้น อาจพิจารณาได้ใน 3 ด้าน คือ 1) ด้านระดับของการแทรกแซง (level of intervention) ซึ่งแบ่งออกเป็นการแทรกแซงในระดับการผลิตกับการแทรกแซงในระดับการจำหน่าย 2) ด้านรูปแบบของการแทรกแซง (form of intervention) ซึ่งมีอยู่ 2 รูปแบบ ได้แก่การแทรกแซงในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสินค้าและบริการ กับการแทรกแซงในเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับสินค้าและบริการ 3) ด้านผลที่ตามมาจากการแทรกแซง (consequences of intervention) ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ผลต่อการดำรงสืบต่อของความสัมพันธ์ทางสังคมแบบทุนนิยมกับผลเสียต่อความดำรงอยู่ของความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบดังกล่าว (ดู Esping-Andersen, et.al, 1977:214 และ 198-200) การเรียกร้องในกระบวนการต่อสู้ทางชนชั้นให้รัฐเข้ามาแทรกแซงระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้น มีอยู่หลายรูปแบบ (ดู Esping-Andersen, et.al 1977:200-203) อย่างไรก็ตาม การเรียกร้องที่มุ่งสู่ระดับการผลิตและได้รับการตอบสนองจากรัฐในรูปแบบของสินค้าและ

บริการ เช่น การเรียกร้องให้รัฐสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) อาทิ ถนน ท่าเรือ ระบบโทรคมนาคม ฯลฯ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อโรงงานอุตสาหกรรม นั้น จะทำให้นายทุนได้รับผลประโยชน์ในทางตรงกันข้าม การเรียกร้องที่มุ่งสู่ระดับการผลิต แต่ไม่ต้องการให้ตอบสนองในแง่สินค้าและบริการ เช่น กรรมกรเรียกร้องให้ยึดโรงงานเป็นของรัฐ และให้กรรมกรมีส่วนควบคุมการผลิต การเรียกร้องแบบนี้ย่อมก่อให้เกิดผลเสียต่อการอยู่รอดของวิถีการผลิตแบบทุนนิยม แต่จะทำให้ชนชั้นกรรมกรได้รับผลประโยชน์

ประเด็นสำคัญที่ Esping-Andersen, Friedland และ Wright ย้ำในการเสนอแนววิเคราะห์รัฐทุนนิยม ก็คือ ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่าง องค์การในการต่อสู้ทางชนชั้น (organization of class struggle) เนื้อหาของข้อเรียกร้องในการต่อสู้ทางชนชั้นในด้านการเมือง (content of political class struggle) โครงสร้างของรัฐ และเนื้อหาสาระของนโยบายของรัฐ ตัวแปรเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อกันและกันในลักษณะดังนี้



ที่มา : Esping-Andersen, et.al, 1977:213

อย่างไรก็ตาม ในสังคมทุนนิมนั้น เนื่องจากชนชั้นนายทุนเป็นชนชั้นที่มีอำนาจครอบงำอยู่ ชนชั้นนี้จึงได้รับประโยชน์จากรัฐและมีอิทธิพลเหนือรัฐ ทั้งในด้านโครงสร้างอำนาจของรัฐและเนื้อหานโยบายของรัฐ มากกว่าชนชั้นอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นกรรมกรซึ่งพอจะเห็นได้ชัดในสภาพอย่างนี้ รัฐจึงไม่เป็นกลาง หากแต่มีสภาพเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งส่วนหนึ่งในการประนีประนอมในการใช้อำนาจครอบงำของชนชั้นนายทุน

ความคิดเกี่ยวกับรัฐของ Poulantzas, Miliband, และกลุ่มของ Esping-Andersen, Friedland และ Wright นั้น แม้ว่าจะมีข้อแตกต่างกันไปบ้างในบางประเด็น แต่สิ่งที่แนวการวิเคราะห์รัฐทุนนิยมทั้งหมดมีอยู่ร่วมกันก็คือการเน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการต่อสู้ทางชนชั้นกับรัฐ ในฐานะที่เป็นตัว

แปรหลักในการอธิบายกิจกรรมของรัฐ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวการวิเคราะห์เหล่านี้ไม่ค่อยเน้นถึงอิทธิพลของปัจจัยทางเศรษฐกิจเช่น ปัญหาการสะสมทุน ที่มีต่อรัฐมากนัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ทฤษฎีในกลุ่มนี้ เน้นหนักปัจจัยทางการเมืองมากกว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจในการอธิบายรัฐ ในกรณีของ Esping-Andersen, Friedland, และ Wright จะยิ่งเห็นได้ชัดว่า ปัจจัยหลักในการอธิบายเป็นปัจจัยทางการเมืองทั้งสิ้น ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างในโครงสร้างของการอธิบายรัฐระหว่างกลุ่มทฤษฎีต่าง ๆ ในขณะที่ความคิดเกี่ยวกับรัฐของมาร์กซิสต์รุ่นเก่ารวมทั้งทฤษฎีพรรคของทุนมีลักษณะที่เน้นหนักปัจจัยด้านเศรษฐกิจอย่างมาก (economism) ทฤษฎีนี้ก็กลับมีลักษณะที่อาจจะเรียกได้ว่าเน้นความสำคัญของปัจจัยทางการเมืองมาก (politicism) ส่วนกลุ่มทฤษฎีรัฐอิสระอยู่ในสภาพกลาง ๆ ระหว่างสองทฤษฎีดังกล่าว แต่ก็มีปัญหาที่เน้นความเป็นอิสระในตัวเองของรัฐ (autonomy) มากเกินไป จนบางคนอาจจะตั้งข้อสงสัยว่ามีความเป็นทฤษฎีแนวมาร์กซิสต์เหลืออยู่เพียงใด ถึงแม้ว่าจะยึดถือระเบียบวิธีศึกษาแบบมาร์กซิสต์ เป็นหลักในการพัฒนาทฤษฎีก็ตาม

สิ่งที่ต้องคำนึงในที่นี้ก็คือ กลุ่มทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนั้น เป็นเพียงการจัดแบ่งกลุ่มทฤษฎีรัฐวิธีหนึ่งเท่านั้นเอง ในหลายกรณีอาจจะมีการจัดแบ่งประเภททฤษฎีรัฐในลักษณะที่แตกต่างออกไป ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ในการจำแนกที่ใช้กันเอง นอกจากนั้น แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐของนักทฤษฎีมาร์กซิสต์และนีโอมาร์กซิสต์ที่กล่าวถึงในที่นี้ มีเพียงจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับงานเขียนด้านนี้โดยนักทฤษฎีรัฐแนวใหม่ที่ปรากฏอยู่ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ความคิดของนักทฤษฎีรัฐกลุ่มต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในที่นี้เป็นเพียงตัวอย่างที่ยกมาเพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการและรูปแบบความคิดเกี่ยวกับรัฐอย่างกว้าง ๆ เท่านั้น

การศึกษาเกี่ยวกับรัฐในโลกที่สาม

ความพยายามที่จะพัฒนาทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐในประเทศทุนนิยมกำลังพัฒนาหรือประเทศโลกที่สามนั้น ได้เริ่มต้นภายหลังการพัฒนาทฤษฎีรัฐในโลกทุนนิยมพัฒนาแล้วไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับกรณีของรัฐในโลกทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว การศึกษาเกี่ยวกับรัฐในโลกที่สามยังไม่ก้าวหน้าไปเท่าที่ควรจะเป็น กล่าวคือ งานด้านทฤษฎีที่มุ่งอธิบายรัฐในประเทศด้อยพัฒนา ยังไม่มีมากมายแพร่หลายเหมือนกับงานด้านนี้เกี่ยวกับรัฐในสังคมตะวันตก ทฤษฎีด้านเศรษฐกิจการเมืองที่มุ่งอธิบายปัญหาของประเทศในโลกที่สาม มักจะไม่เน้นศึกษารัฐโดยตรง แต่จะพิจารณาในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาหรือตัวแปรอิสระที่ใช้อธิบายปัญหาความด้อยพัฒนา และปัญหาความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจการเมืองระหว่างโลกที่สามกับโลกทุนนิยมพัฒนาแล้ว ในกรณีของทฤษฎีแนว

นีโอมาร์กซิสต์ก็เช่นเดียวกัน ทฤษฎีต่าง ๆ เช่น ทฤษฎีจักรวรรดินิยม หรือทฤษฎีการพึ่งพา ก็มักจะพูดถึงรัฐอย่างผิวเผินในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาความด้อยพัฒนาของประเทศโลกที่สาม

การพิจารณาเกี่ยวกับรัฐในโลกที่สามในส่วนนี้ มุ่งจะเสนอตัวอย่างทฤษฎีรัฐในประเทศทุนนิยมกำลังพัฒนาซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์ในด้านนี้ว่ามีทิศทางไปอย่างไรบ้าง งานด้านทฤษฎีรัฐในโลกที่สามที่จะใช้เป็นตัวอย่างในที่นี้ ได้แก่งานของ Alavi และ Szymanski งานเขียนดังกล่าวนี้ มุ่งอธิบายและวิเคราะห์เกี่ยวกับรัฐในโลกที่สามโดยตรง และพยายามเสนอกรอบในการอธิบายโดยคำนึงถึงปัญหาเฉพาะของโลกที่สามไปด้วยในเวลาเดียวกัน

ในบทความเรื่อง “The State in Post-Colonial Societies: Pakistan and Bangladesh (1972) Alavi ได้เสนอกรอบทฤษฎีในการศึกษาวิเคราะห์รัฐในประเทศทุนนิยมกำลังพัฒนาโดยใช้กรณีของปากีสถานและบังกลาเทศเป็นตัวอย่าง เขาเห็นว่ารัฐในสังคมที่เคยเป็นเมืองขึ้นทั้งหลาย ไม่ได้มีสภาพเป็นเครื่องมือของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง รัฐแบบนี้มีอิสระในตัวเองในเชิงเปรียบเทียบ (relative autonomy) สูง รัฐมีหน้าที่คอยไกล่เกลี่ยประนีประนอมผลประโยชน์ที่แย้งซึ่งกันอยู่ระหว่างชนชั้นเจ้าสมบัติ (propertied class) 3 ชั้นชั้น คือ ภูมิพีในประเทศศูนย์กลางของโลก (metropolitan bourgeoisies), ภูมิพีท้องถิ่น, และชนชั้นเจ้าที่ดิน แต่ในขณะเดียวกัน รัฐก็ดำเนินการต่าง ๆ แทนชนชั้นทั้งสาม ในการที่จะดำรงไว้ซึ่งระเบียบสังคมแบบทุนนิยมซึ่งชนชั้นเหล่านั้นมีผลประโยชน์ผูกพันอยู่ (Alavi, 1972:62) สาเหตุที่รัฐในสังคมทุนนิยมกำลังพัฒนาดังกล่าวมีอิสระในตัวเองค่อนข้างมาก เกิดจากรัฐหรือโครงสร้างส่วนบนในสังคมแบบนี้มีการพัฒนามากเกินไป (overdeveloped) เมื่อเทียบกับสภาพของโครงสร้างส่วนล่างของสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นภูมิพีท้องถิ่น ในช่วงที่ตกเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตก ตัวกลไกของรัฐคือระบบราชการ ทั้งทหารและพลเรือนได้รับการพัฒนาโดยประเทศเมืองแม่ให้มีความเข้มแข็งและทันสมัย เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของประเทศเจ้าอาณานิคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในเวลาเดียวกันชนชั้นภูมิพีในท้องถิ่นยังไม่เติบโตเท่าที่ควร เมื่อได้รับเอกราชรัฐในสังคมดังกล่าวจึงมีอำนาจมาก สามารถควบคุมชนชั้นอื่น ๆ ในสังคมและขยายอำนาจครอบงำของตนเองออกไป รวมทั้งยังเป็นอิสระจากการควบคุมโดยตรงจากการควบคุมของประเทศศูนย์กลางโลกอีกด้วย กลุ่มข้าราชการและทหาร ซึ่งคุมอำนาจรัฐอยู่ จึงสามารถเก็บเกี่ยวเอาส่วนเกินทางเศรษฐกิจมาเป็นของตนได้อย่างสะดวกสบาย ส่วนหนึ่งของส่วนเกินดังกล่าวก็ถูกนำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งมีระบบราชการควบคุมโดยตรง ในช่วงที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตย นักการเมืองและพรรคการเมืองก็เข้ามามีส่วนร่วมในกลไกของรัฐโดยทำหน้าที่รับข้อเรียกร้องและหาทางตอบสนองข้อเรียกร้องของมวลชน แต่ในขณะเดียวกัน ยังต้องทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมให้แก่บทบาทและข้อเรียกร้องของชนชั้นที่มีอำนาจ

ด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองและพรรคการเมืองกับกลุ่มข้าราชการและทหารจะมีลักษณะที่ก้ำกึ่งกันระหว่างการแข่งขันกันแย่งชิงอำนาจกับการช่วยเหลือส่งเสริมต่อกันและกัน ซึ่งสภาพเช่นนี้จะแตกต่างกันไปตามลักษณะพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคม แต่เมื่อใดก็ตามที่นักการเมืองไม่ได้ทำหน้าที่ใกล้เคียงผลประโยชน์ระหว่างชนชั้นเจ้าสมบัติทั้งสามอย่างมีประสิทธิภาพและไม่อาจดำรงความเป็นอิสระโดยเปรียบเทียบของรัฐไว้ได้ นักการเมืองและพรรคก็จะถูกกลุ่มข้าราชการทหารกำจัดออกไป (ดู Alavi, 1972:62-63) ในบทความเรื่อง “State and Class under Peripheral Capitalism” (1982) Alavi ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ถึงแม้ว่ารัฐในประเทศโลกที่สามจะมีอิสระในตัวเองค่อนข้างมากก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถดำเนินนโยบายที่ขัดแย้งกับระเบียบสังคมแบบทุนนิยมได้อย่างที่ต้องการ ทั้งนี้เพราะแรงบังคับด้านโครงสร้าง (structural imperative) จะบีบบังคับให้รัฐต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายให้สอดคล้องกับวิถีการผลิตแบบทุนนิยม นั่นคือโครงสร้างทางเศรษฐกิจจะไม่เอื้ออำนวยให้รัฐใช้นโยบายที่ขัดแย้งกับการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ (Alavi, 1982:294-295) นอกจากนี้ Alavi ยังชี้ให้เห็นว่ารัฐในสังคมทุนนิยมด้อยพัฒนานั้นมีสภาพที่เป็นสถานที่สำหรับการต่อสู้ทางชนชั้น ในลักษณะเดียวกันกับสังคมตะวันตก ชนชั้นต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชนชั้นเจ้าสมบัติทั้งสามที่กล่าวถึงข้างต้นจะแย่งกันใช้อิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมบีบบังคับรัฐให้กำหนดนโยบายที่ตอบสนองผลประโยชน์ของชนชั้นตน (Alavi, 1982:305) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชนชั้นทั้งสามมีผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันและประนีประนอมกันได้ยาก จึงเป็นผลให้รัฐมีอิสระในตัวเองในการกำหนดนโยบายค่อนข้างมาก

สำหรับ Szymanski นั้น เขาเห็นว่ารัฐในประเทศด้อยพัฒนา มีหน้าที่หลักไม่แตกต่างจากรัฐในสังคมทุนนิยมที่พัฒนาโดยทั่วไป เช่น การคุ้มครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชน, การสร้างความชอบธรรมให้แก่สถาบันของชนชั้นที่มีอำนาจครอบงำอยู่, การให้ความสะดวกแก่การสะสมทุน เป็นต้น รัฐในประเทศด้อยพัฒนานั้น หากพิจารณาโดยทั่วไปก็จะเห็นได้ว่า เป็นตัวแทนของพลังหลัก 3 กลุ่มคือ กลุ่มกฏมพีระดับชาติ (national bourgeoisie) ซึ่งมักจะให้การสนับสนุนรัฐ กลุ่มบรรษัทข้ามชาติและรัฐเมืองแม่ของบรรษัทซึ่งร่วมมือกันกับกฏมพีนายหน้าในท้องถิ่น (local Comprador bourgeoisie) และกลุ่มกฏมพีภายใน (internal bourgeoisie) กลุ่มเหล่านี้ แต่ละกลุ่มหรือสองกลุ่มร่วมมือกัน มักจะมีฐานะเป็นกลุ่มอำนาจ (power bloc) ที่ใช้อำนาจครอบงำรัฐอยู่ (Szymanski, 1981:445) รัฐในประเทศด้อยพัฒนามักจะเป็นรัฐอำนาจนิยมที่ปกครองโดยข้าราชการ (bureaucratic authoritarian state) และรัฐมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง สภาพเช่นนี้เห็นได้ชัดในช่วงทศวรรษ 1960 และ 1970 ด้วยเหตุที่รัฐดังกล่าวไม่ได้มีสภาพเป็นเครื่องมือของชนชั้นโดยตรงแต่มีอิสระในตัวเองในเชิงเปรียบเทียบ ทำให้รัฐสามารถดำเนินนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อการ

ขยายตัวของระบบทุนนิยมได้อย่างคล่องตัว ในสังคมทุนนิยมด้อยพัฒนาดังกล่าว รัฐจะเน้นหนัก การทำหน้าที่ซึ่งสอดคล้องกับหลักเหตุผลแบบทุนนิยม 2 ประการ คือ การทำหน้าที่กดขี่ปราบปราม (repressive function) ในรูปของการควบคุมสหภาพแรงงาน ห้ามมิให้มีการสไตรค์ หรือจำกัด ขบวนการฝ่ายซ้าย เพื่อสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการลงทุนอันจะทำให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นอย่างรวดเร็ว หน้าที่อีกประการหนึ่งก็คือ การส่งเสริมการสะสมทุน ในหลายกรณีรัฐเข้าไปมีบทบาทในการลงทุนเพื่อเร่งการสะสมทุนเสียเอง นอกเหนือไปจากการส่งเสริมการลงทุนของเอกชน (ดู Szymanski, 1981:450-457) การเน้นด้านการปราบปรามฝ่ายตรงกันข้ามและการสะสมทุน ทำให้รัฐในประเทศด้อยพัฒนา ประสบกับปัญหาเรื่องการดำรงรักษาความชอบธรรม (legitimation) อย่างรุนแรง แต่หากรัฐเน้นการสร้าง ความชอบธรรมมากเกินไป เช่น การขยายสวัสดิการสังคม การเพิ่มค่าแรงขั้นต่ำ การยึดอุตสาหกรรมเป็นของรัฐ ฯลฯ ก็จะทำลายบรรยากาศที่เหมาะสมกับการสะสมทุนไป ลักษณะความขัดแย้งระหว่างหน้าที่ในการสะสมทุนกับหน้าที่ในการสร้างความชอบธรรม เป็นปัญหาหลักที่รัฐเหล่านี้เผชิญอยู่ แม้ในกรณีของการสะสมทุน รัฐในประเทศทุนนิยมด้อยพัฒนายังประสบกับปัญหาการพึ่งพิงทุนและเทคโนโลยีจากบริษัทข้ามชาติ และประเทศศูนย์กลางทุนนิยม ซึ่งอยู่เหนือการควบคุมของตนเอง ในกรณีอย่างนี้ รัฐจะตกอยู่ในภาวะที่ไม่มีทางเลือก หากเน้นการสะสมทุน โดยการพึ่งพิงทุนและเทคโนโลยีจากภายนอก การสะสมทุน จะเป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่ก็อาจจะเกิดปัญหาในระยะยาว แต่หากเน้นการสะสมทุนโดยอาศัยนายทุนในประเทศ ก็จะทำให้การสะสมทุนดำเนินไปอย่างเชื่องช้า (Szymanski, 1981 : 459-462) อย่างไรก็ตามรัฐบาลอำนาจนิยมซึ่งปกครองโดยข้าราชการจะสามารถทนต่อปัญหาดังกล่าวได้มากกว่ารัฐบาลในรูปแบบอื่น ทั้งนี้เพราะมีระบบราชการที่เข้มแข็งและสามารถใช้กลไกของรัฐปราบปรามฝ่ายตรงกันข้ามได้อย่างเต็มที่ แต่ในที่สุดแล้ว สภาพความขัดแย้งเช่นว่านั้น จะทำให้รัฐต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาโดยนายทุนชาติหรือการเกิดการปฏิวัติสังคมนิยมขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

จากตัวอย่างทั้งสอง จะสังเกตเห็นได้ว่า ทฤษฎีรัฐในโลกที่สามนั้น ได้พัฒนาขึ้นโดยพยายามประสานแนวความคิดแบบมาร์กซิสต์และนีโอมาร์กซิสต์เกี่ยวกับรัฐ กับลักษณะเฉพาะทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมของประเทศโลกที่สามเข้าด้วยกัน สภาพด้อยพัฒนาในด้านการผลิตและการสะสมทุน ความไร้เสถียรภาพทางการเมือง และปัญหาทางสังคมนานับประการ เช่น ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาการเติบโตอย่างรวดเร็วของชุมชนเมือง ฯลฯ ทำให้ประเทศเหล่านี้มีสภาพพื้นฐานที่ต่างไปจากประเทศทุนนิยมตะวันตก ดังนั้น การนำเอาแนวความคิดที่เกิดขึ้นในสภาพสังคมตะวันตกอย่างแนวความคิดมาร์กซิสต์หรือนีโอมาร์กซิสต์มาใช้กับรัฐในสังคมเหล่านี้

จำเป็นต้องมีการปรับให้เข้ากับสภาพของสังคมในโลกที่สาม โดยการนำเอาเงื่อนไขเฉพาะทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองดังกล่าวมาพิจารณาเสียก่อน และพยายามสร้างกรอบทฤษฎีขึ้นภายในขอบเขตของเงื่อนไขเหล่านั้น แนวทางในการสร้างกรอบทฤษฎีในโลกที่สามแบบนี้คือสิ่งที่เราได้เห็นจากตัวอย่างทั้งสองและทฤษฎีด้านนี้โดยทั่วไป
